

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

BRANKA TERŽAN

Mentor: doc. dr. Anton Kramberger

Somentorica: red. prof. dr. Nevenka Černigoj Sadar

**VPLIV SOCIOEKONOMSKEGA STATUSA ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN
NA IZOBRAZBENE DOSEŽKE OTROK**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2004

KAZALO

1. UVOD	4
2. DRUŽINA (RAZVOJ IN TEORIJA)	6
2.1 DEFINICIJE DRUŽINE	6
2.2 ZGODOVINSKI RAZVOJ DRUŽIN.....	7
2.3 KLASIČNE FUNKCIJE DRUŽINE	10
2.4 TIPI DRUŽIN	12
3. ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA	16
3.1 GLAVNE ZNAČILNOSTI ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN	18
3.2 TIPOLOGIJA ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN	20
3.2.1 RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE	21
3.2.2 ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA OVDOVELIH MATER ALI OČETOV	23
3.2.3 DEJANSKA ODSOTNOST ENEGA OD STARŠEV	24
3.2.4 ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA SAMSKIH MATER	25
4. IZOBRAZBENI DOSEŽEK (TEORETIČNI OKVIR).....	27
4.1 FAKTORJI PRIDOBIVANJA IZOBRAZBE	28
4.1.1 OSEBNOSTNI FAKTORJI	28
4.1.2 STRUKTURNI FAKTORJI	32
4.2 VPLIV DRUŽINE	32
4.3 TEORIJE O VPLIVU ALTERNATIVNIH DRUŽIN NA IZOBRAZBENI DOSEŽEK OTROK.....	36
5. PRIMERJALNI PREGLED ŽE OPRAVLJENIH RAZISKAV	38
5.1 RAZVOJNI TRENDI	38
5.1.1 SPREMEMBE NA PODROČJU DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA	38
5.1.2 SPREMEMBE NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA IN IZOBRAZBENE STRUKTURE V SLOVENIJI	40
5.2 PRIMERJAVA UGOTOVITEV IZ RAZISKAV	43
5.2.1 RAZISKAVE O KVALITETI ŽIVLJENJA (ENOSTARŠEVSKIH) DRUŽIN V SLOVENIJI.....	43
5.2.2. RAZISKAVE O IZOBRAZBENIH IN POKLICNIH DOSEŽKIH	45
5.2.2.1 STRATIFIKACIJSKA METODA PROUČEVANJA IZOBRAZBENEGA DOSEŽKA	45
5.2.2.2 RAZISKAVE O IZOBRAZBENIH IN POKLICNIH DOSEŽKIH V SLOVENIJI.	47
5.2.3 VPLIV IZVORNE DRUŽINE NA IZOBRAZBO POTOMCEV	49
5.2.3.1 RAZISKAVE V ZDA	48
5.2.3.2 RAZISKAVE V SLOVENIJI	52
6. POVZETEK UGOTOVITEV IN SKLEPNE MISLI	57
7. LITERATURA	60

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Gospodinjstva po tipu (strukturni deleži), Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002 ..	13
Slika 2.2: Družine po tipu, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002	15
Slika 3.1: Deleži prebivalcev Republike Slovenije glede na spol in zakonski stan ob popisih 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002 v %	21
Slika 3.2: Število razvezanih, Slovenija, Popisi 1971- 2002	22
Slika 3.3: Vdovi v odstotkih, Slovenija, Popisi 1971- 2002	23
Slika 3.4: Samske matere v %, Slovenija, Popisi 1971- 2002	26
Slika 4.1: Delež posameznih dejavnikov šolske uspešnosti v odstotkih.....	29
Slika 4.2: Vpliv posameznih osebnostnih potez na šolski uspeh	31
Slika 4.3: Redni študenti po izobrazbi staršev v primerjavi z izobrazbo zaposlenih, Slovenija, 1993-1994.....	35
Slika 5.1: Razveze zakonskih zvez na 1000 sklenitev zakonskih zvez, Slovenija, 1954-2001	39
Slika 5.2: število diplomantov glede na število vpisanih v visokošolsko izobraževanje, Slovenija, 1997-2002	42
Slika 5.3: Blau-Duncanov model: glavni faktorji, ki vlivajo na individualni poklicni dosežek ljudi.....	46
Slika 5.4: Vpliv družinske strukture in socioekonomskega statusa glave družine na socioekonomski status potomcev, podatki za ZDA	52
Slika 5.4: Učinek izvirne družine na izobrazbeni dosežek potomcev, ločeno po kohortah (od 1915 do 1980).....	56

1. UVOD

S procesom globalizacije se v svetu ustvarja novo ravnovesje moči. Spremembe se pojavljajo v vseh sistemih družbe, tudi v izobraževalnem. Nenehna konkurenca in negotovost povzročata nujne prilagoditve - tudi višanje ravni izobrazbe, ki predstavlja razvojno težnjo celotne družbe. Posledično se spremembe prav tako dogajajo v vsakdanjem svetu, tudi v družini, ki pa kljub številnim spremembam še vedno ostaja neko varno pribežališče. In kaj družina sploh je? Na videz preprosto vprašanje, na katerega bi odgovoril vsak otrok: družina sta ati, mami, sestra, brat. O družini govorimo skozi celotno obdobje šolanja, se o njej učimo, razpravljamo in se na koncu še vedno sprašujemo: kaj je družina?

Družino dojema vsak na svoj način, čeprav jo na splošno obravnavamo kot osnovno enoto človeške družbe in skozi to definicijo kot univerzalno družbeno institucijo. Tako je družina 'družbena skupina, za katero je značilno skupno bivanje, ekonomsko sodelovanje in reprodukcija. Vključuje odrasle osebe obeh spolov, med katerimi najmanj dva vzdržujeta družbeno priznano seksualno razmerje, in enega ali več otrok, lastnih ali posvojenih, ki živijo skupaj' (Murdock v Haralambos, 1999:325). Iz tega izhaja teza, da je nuklearna družina, ki vključuje dve generaciji (starše in otroke), univerzalna družbena skupina, osnovna enota iz katere se razvijajo bolj kompleksne oblike.

Dejstvo pa je, da ima vsaka družba svoja prepričanja in pravila delovanja, ki so kulturno in zgodovinsko specifična ter spremenljiva, zato težko govorimo o univerzalni družini.

Nasprotno, družine so si postopoma vse bolj raznolike, saj se ljudje sami odločajo za različne vrste družinskega življenja, pri čemer uveljavljajo temeljno človekovo pravico, pravico do svobodnega odločanja. Tako družinsko življenje, bolj kot kdajkoli, postaja splet življenjskih oblik in funkcij.

Iz palete številnih družinskih oblik sem vzela pod drobnogled alternativne oblike družinskega življenja, konkretno enostarševske družine. Podatki za Evropo namreč kažejo, da se število le- teh zvišuje in da te družine živijo v najtežjih razmerah.

Izhodišče naloge bo hipoteza o vplivu socioekonomskega statusa enostarševskih družin na izobrazbene dosežke otrok. Postavljam se na stališče, da otroci, ki izhajajo iz takih družin, v

povprečju dosegajo nižjo izobrazbo v primerjavi z drugimi. Govorimo o tako imenovani socialni selekciji, kar 'zgoščeno pomeni, da imajo potomci višjih slojev empirično izpričano večjo verjetnost za statusno napredovanje kot pripadniki drugih (nižjih) slojev' (Kramberger, 1999:98). Pri tem predpostavljam, da družba enostarševskim družinam pripisuje ravno zaradi njihove netipičnosti nižji status.

Tezo podpirajo tudi številne teorije, katerim je skupno mnenje, da je odsotnost enega od staršev za otroke destruktivna, saj zaradi odsotnosti otroci čutijo takšna ali drugačna pomanjkanja. Ne le z materialnega vidika, tudi sicer naj bi bili starši samohranilci na otroke manj osredotočeni, imeli naj bi šibkejša družinska vrednote, vzpostavljali naj bi manj kontrole in podpore otrokom. Na podlagi štirih reprezentativnih raziskav Biblarz meni, da 'tako smrt enega od staršev kot ločitev ustvarjata žalost, stres in s tem povezane probleme pri otrocih- na kratek rok. Negativni vplivi na otrokovo zdravje, samooceno in šolanje so jasni. Dolgoročno gledano dosegajo otroci iz alternativnih družin v povprečju nižji socioekonomski uspeh- v izobrazbi, poklicu in zaslužku- kot otroci iz dvostarševske biološke družine'(Biblarz, 1999:327).

V teh trditvah lahko močno vlogo igrajo stereotipi. Dejstvo je, da izjeme vedno so. Ne želim trditi, da so starši samohranilci po naravi slabši. Izpostaviti želim le okoliščine, ki pripeljejo enostarševske družine v položaj, ko ne morejo biti najbolj uspešne. In na žalost se stanje družine in družbe vedno odraža na generacijah za nami, na otrocih, ki so vsega najmanj krivi.

Glavna domneva tako ostaja, da je dvostarševska družina, splošno gledano, (še vedno) optimalna oblika za uspešno socializacijo otrok v moderni družbi.

V nalogi se bom preverjanja te domneve lotila sistematično. Predstavljam splošen razvoj družine skozi zgodovino, nekatera pojmovanja družine, problematiko ter razvojne trende. Podrobneje prikažem enostarševske družine skozi teorijo, hkrati pa skušam dokazati, da postavljena hipoteza (iz teorije), v teoriji, drži tudi v našem okolju. Slednje je sicer težje dokazati, saj konkretnih raziskav o enostarševskih družinah v povezavi z izobrazbo otrok ni. Opiram se predvsem na posredne ugotovitve iz opravljenih raziskav o kvaliteti življenja v Sloveniji, ki nazorno pokažejo težak položaj enoroditeljskih družin ter tako posredno podpirajo mojo hipotezo.

2. DRUŽINA (RAZVOJ IN TEORIJA)

2.1 DEFINICIJE DRUŽINE

Definicij o družini je veliko in so si različne, kot so si različne družine. Razlikujejo se predvsem od časa, v katerem so nastale, vrednot, norm in splošnih pogledov avtorja. Murdock (glej Haralambos, 1999) tako ugotavlja, da je nuklearna družina navzoča v vsaki družbi in jo tako prepozna kot univerzalno človeško družbeno skupino. Nuklearno družino pojmuje kot večfunkcionalno institucijo in z njeno mnogostranskostjo pojasnjuje njeno univerzalnost in neizbežnost. V svoji opredelitvi pa ne upošteva alternativ družini, zato se mnogi z njim ne strinjajo. Klub temu, njemu v prid govori mnenje, da večina alternativnih družin nastane ravno iz nuklearne družine.

Zanimiv pogled na družino ima Parsons, po katerem 'družina zagotavlja okolje, v katerem lahko mož in žena izražata svoje otročje muhe, dajeta in prejemata čustveno podporo, napolnita svoje baterije in tako stabilizirata svoji osebnosti' (Parsons v Haralambos, 1999:331). Družina je torej prostor, kjer se izvršita procesa primarne socializacije in stabilizacije odraslih osebnosti. Družina potemtakem zadovoljuje potrebe posameznikov in posredno tudi družbe.

Za družbeno koristno, a v tem smislu razvojno protislovno, smatrajo družino tudi marksisti, saj jo obravnavajo kot pomembno oporo kapitalistični ekonomiji: 'Kot ekonomska enota je nuklearna družina dragocena stabilizacijska sila v kapitalistični družbi. Ker je doma opravljena proizvodnja plačana z zaslužki moža očeta, je njegova možnost, da se umakne s trga, zelo omejena' (Benston v Haralambos, 1999:337). Oče torej skrbi za dohodek družine, mati kot gospodinja pa vzgaja in ohranja poceni delovno silo. Pomembna je njena čustvena opora možu, ki deluje kot blažilo za frustracije moža, zato taka družina ne predstavlja grožnje sistemu.

Zgoraj navedena Parsons in Murdock sta (bila) deležna številnih kritik svojih opredelitev družine, saj družino preveč idealizirata in ne preučujeta funkcionalnih alternativ družini. Njima nasprotni so na primer pogledi na nuklearno družino kot disfunkcionalno enoto - tako za družbo kot za posameznike. Nuklearna družina je namreč v moderni industrijski družbi

preveč izolirana od sorodstva in širše skupnosti. Izoliranost lahko povzroča prevelika pričakovanja od družinskih članov, zato se ustvarja napetost, ki se izraža skozi bolj konfliktno družbo. Laing (glej Haralambos, 1999) med drugim meni, da družina temelji na procesu recipročne interiorizacije, ki je za posameznika škodljiv, saj omejuje njegov razvoj jaza. Družinski člani družino tako preveč ponotranjijo, kar jim onemogoči resnično avtonomijo.

Podobno meni Renerjeva, ki pravi: 'Analogno so tudi sodobne družine ambivalentne. Poleg podob družin kot azila, varnega pribežališča in mesta čiste ekspresivnosti, solidarnosti in avtentičnosti, kjer jaz šele sem zares jaz, stojijo podobe družine kot mesta opresije dolžnosti, ekskluzivnega egoizma, nasilja ipd.' (Rener, 1995:6).

Pogledi na in definicije o družini se seveda razlikujejo tako znotraj globalnih družb kakor skozi čas oziroma zgodovino. Vendar 'družinsko življenje je in je bilo vselej demonstracija različnih življenjskih stilov, oblik in funkcij' (Rener, 1995:3). A vseeno se v vsej raznolikosti pojavlja neko minimalno skupno mnenje, da družina predstavlja podporno mrežo tistim posameznikom, ki v njej živijo - in posledično tudi družbi.

2.2 ZGODOVINSKI RAZVOJ DRUŽIN

S spremembo načinov proizvodnje kot pomembno prelomnico v zgodovini človeštva se je spreminjala tudi družina. Tako najbolj na splošno delimo družine na predindustrijske družine in družine modernih industrijskih družb.

Za predindustrijsko Evropo je značilna velika raznolikost, zato obstaja tudi več oblik predindustrijske družine. Dva glavna tipa te vrste sta družina v družbah brez pisave in klasična razširjena družina.

Temeljna načela organiziranja družbenega življenja v družbah brez pisave sta družina in sorodstveni odnosi. Družbe tega tipa so najpogostejše razdeljene na rodove, se pravi sorodstvene skupine, na katere je družina močno vezana z mrežo vzajemnih pravic in dolžnosti. Družina je tu odgovorna za proizvodnjo določenih dobrin in storitev, ki se nadalje delijo med celotno sorodstvo. Podobno je o tej fazi oziroma formi družine menil Stone (glej Hrastelj, 1996), ki jo opredeli kot odprto rodovno skupnost, za katero so značilna mala

gospodinjstva, znotraj katerih ni neke čustvene navezanosti. Prav tako ni družinske zasebnosti, zato je po njegovem mnenju tovrstna družina neusklajena in avtoritativna institucija.

Drugače pa je pri razširjeni družini, ki obstaja predvsem v tradicionalnih kmečkih družbah. Tu družina sama skrbi za preživetje (svojih članov). Prevladujejo patriarhalne družine, ki so večinoma tudi patrilinearne. Status je pripisan s članstvom, se pravi, da so družbene in ekonomske vloge spojene. Večinoma sestojijo iz moške 'glave', njegove žene, otrok ter njegovih bratov in sester.

Stone to, po njegovem mnenju drugo razvojno fazo družine, označi kot skrčeno patriarhalno družino, pri kateri avtoritativna vloga očetov še vedno obstaja, vendar ta faza že poudarja pomen zakonske in starševske ljubezni.

S procesom industrializacije se spremeni tudi prevladujoča oblika družine. To vlogo v modernih industrijskih družbah prevzame nuklearna družina. Po Parsons (glej Haralambos, 1999) je to strukturno izolirana družina, kar pripomore h krepitvi zakonskih vezi in porazdelitvi starševske odgovornosti. V odnosu do sorodstva se ohranijo družbeni odnosi, ki pa za razliko od predindustrijskih družin niso več dolžnost. Prihaja do diferenciacije nekdanj bolj homogenih družinskih vlog, saj mnoge nekdanje funkcije družine in sorodstva prevzamejo specializirane institucije, s tem pa 'nove' družine ne ostajajo več ekonomska enota proizvodnje. Deli družbe so med seboj le še funkcionalno povezani, zato je pomembno, da je družina oblikovana tako, da ustreza tudi potrebam ekonomskega sistema. Družbeni status posameznika ni več pripisan (askriptiven), ampak pridobljen, zaslužen (meritoren) kar poveča samostojnost posameznika. Zaradi svoje relativno manjše navezanosti na sorodstvo postane posameznik geografsko tudi potencialno zelo mobilni, kar v celoti ustreza modernemu industrijskemu sistemu, ki od specializirane delovne sile zahteva vse večjo mobilnost.

Stone ta tip družine označi kot vase zaprto jedro (nuklearno) družino, pri kateri obstaja visoka stopnja zasebnosti in močna čustvena navezanost njenih članov med seboj.

Pa vendar so raziskave Andersona (glej Haralambos, 1999) pokazale, da razširjene družine kljub industrializaciji še vedno obstajajo. Ohranijo se predvsem v delavskem razredu, ki

zaradi nizkih mezd in obdobj visoke nezaposlenosti za preživetje vsaj občasno potrebuje oporo sorodstvene mreže.

Naslednjo pomembnejšo razvojno stopnjo pa po Youngu in Willmottu (glej Haralambos, 1999) predstavlja asimetrična družina, ki nastaja z rastjo standarda in s tem povezane zmanjšane potrebe po skupinah vzajemne pomoči, ter s povečanjem geografske mobilnosti. Gre za t.i. družine menedžerjev. Vse pomembnejša za člane take družine postajata delo-kariera in prosti čas. Skrb za otroke zopet v veliki meri pripada ženi, oče zopet pa znova skrbi predvsem za blagostanje družine.

Opisan razvoj družine - glede na proces industrializacije - pa je samo en možen pogled. Pomembno vlogo pri razvoju družin je odigrala tudi cerkvena moralna reforma. Le-ta pomeni prelom v socialni zgodovini družine, saj je podala nove zametke družinski solidarnosti in se je omejevala predvsem na ožje jedro družine, se pravi na odnos oče-mati-otroci. Poseben pomen je pripisovala odgovornemu starševstvu in partnerstvu. Pozitivno vrednotenje ljubezni ter čustvena navezanost med starši in otroki sta postali pomemben del družinskih odnosov.

Po drugi strani pa je država blaginje z specializiranimi institucijami, ki naj bi razbremenile sodobno družino nekaterih najvidnejših tveganj, v 80-letih privedla družino na točko, ki jo mnogi pojmujejo kot prelom k zatonu družine.

Pogledi na družino so torej lahko različni, dejstvo pa je, da je moderna družina, vsaj v najširšem smislu, predvsem rezultat industrializacije, urbanizacije, spremenjenih spolnih in poklicnih vlog ter spleta še mnogih drugih spremljajočih okoliščin. Njen razvoj je zatorej osnovan na prekrivanju različnih klasičnih družinskih vzorcev. Da bi to prekrivanje lažje predstavila, se bom najprej posvetila klasičnim funkcijam družine.

2.3 KLASIČNE FUNKCIJE DRUŽINE

Z razvojem družine in njenim spreminjanjem so se spreminjale tudi prejšnje (klasične) funkcije družine in vloge posameznih članov. Tudi na tej točki bi lahko rekli, da gre za nekakšno evolucijo funkcij družine. Tako se na primer v obdobju 'primitivnih' družinskih organizacij funkcije družine niso bistveno razlikovale od družbenih funkcij, saj človek sam ni mogel živeti samo v lastnem družinskem krogu. Kasneje, ko družina postane avtonomnejša, torej bolj 'družba v malem', in se v veliki meri osvobodi odvisnosti od ostale družbe, se vse možne širše družinske funkcije osredotočijo predvsem na ožjo družino. Pa vendar se v času kapitalizma in še bolj socializma funkcije družine in družbe zopet močno prepletejo, a na nov način, vzpostavi se neko novo ravnovesje družine v družbi. Kljub spremembam pa določene, temeljne funkcije vedno ostajajo. Tako bi kot glavne funkcije družine lahko opredelili reproduktivno funkcijo, ekonomsko, socializacijsko in emotivno funkcijo, zraven pa lahko dodamo tudi nudenje zaščite, ki je vsekakor pomembna naloga družine.

Glavna in najpomembnejša naloga družine je nedvomno (biološka) reprodukcija. Z njo družina (oziroma partnerstvo, ki teži k družini) ustvarja nove generacije in tako zagotavlja nadaljevanje družbe. Ni potrebno govoriti o pomembnosti ohranjanja družbe. Brez te generične socialne funkcije bi bil ves trud, vsi napor in težnje k razvoju brez smisla. Pa vendar se zdi, da se ljudje tega ne zavedamo povsem, saj rodnost nenehno upada¹. Res je, da z rojevanjem samo zaželenih otrok postaja emotivna funkcija vse močnejša, saj se odnos starši–otroci vse bolj pogloblja, pa vendar brez nadaljevanja človeštva kot vrste tudi ta in vse druge funkcije ne pridejo do izraza.

Znotraj družine se poleg čustvene navezanosti družinskih članov, ki drug drugemu zagotavljajo emocionalno stabilnost in podporo, vrši tudi proces socializacije. Socializacija poteka večinoma v otroštvu, vendar se nadaljuje vse naše življenje, ko se učimo obnašanja in stališč, ki jih družba ocenjuje kot normalna in primerna. Poleg družine so tako pomembni dejavniki (sekundarne) socializacije tudi vrtci, šole, vrstniki, mediji, religija idr. Znotraj družine se vrši t.i. primarna socializacija, ko otroci pridobivajo temeljne družbene vrednote in

¹ Direktor znanega pariškega Inštituta za matematične znanosti in ekonomske projekcije, ISMEA, Gery Coomans (2002) trdi, da demografska projekcija na osnovi zmanjšane povprečne rodnosti v EU15 nedvoumno kaže na progresivni demografski upad delovno aktivnega prebivalstva (25 - 64 let) do leta 2025 (- 3%), s tem, da se bo upad pričel okrog leta 2010. Demografska projekcija vzhodne Evrope pa kaže na še hujšo katastrofo, saj je napovedani upad tu znatnejši (- 11%).

ideje. To pomeni, da se identificirajo s starši, jih posnemajo in ravnaajo, kot jim le-ti ukažejo. Tako se otroci kmalu naučijo, kaj je prav in kaj ne. Znotraj družine se tako glede na spol - oziroma nasprotja med spoloma - oblikujejo različni vzorci (družbi vsečnega) vedenja. Pomembni pri socializaciji pa so tudi vrstniki, saj vsak otrok želi ustrezati skupini, s katero se družijo, zato so otroci sposobni preoblikovati svoje obnašanje v smeri iskanja potrditve.

Sekundarna socializacija pa poteka v bolj formalnih situacijah, kjer se otroci naučijo določenih vrednot in znanj, ki so pomembna za preživetje, prilagajanje in napredovanje v družbeni stratifikaciji. S pomočjo šol in množičnih medijev se oblikujejo določena nadaljnja stališča in vzorci obnašanja.

Zdi se, da se s časom najbolj spreminja ravno ekonomska funkcija družine, ki zagotavlja članom preživetje. V zgodovini družina ni bila samo sredstvo za sprejemanje in dajanje medsebojne pomoči, temveč je s svojim delom predstavljala osnovno ekonomsko enoto za proizvodnjo hrane, ki je bila potrebna za preživetje družine in širše skupnosti. Danes je stanje spremenjeno. To funkcijo, proizvodnjo in dostavo hrane, so v industrijski dobi prevzele specializirane institucije in tako družina postane predvsem enota potrošnje. Člani družine torej skrbijo predvsem za ugoden gmoten položaj, ki jim omogoča ne samo zadovoljevanje fizioloških potreb, temveč vse bolj zadovoljevanje drugih potreb; če sledimo teoriji človekovih potreb po Maslowu, govorimo zlasti o potrebi po varnosti in samouresničevanju.

Vse navedene funkcije so predstavljene kot koristne, tako za družbo kot posamezne družinske člane. Pa vendar se vsi ne strinjajo s tem stališčem. Čeprav družina nudi neko zaščito in čustveno podporo, govori svoje tudi dejstvo, da je družina vse bolj zaprta in se tako ljudje počutijo ujeti. Negativna posledica so konflikti in napetosti, ki se navzven kažejo prav v družbi. Poleg tega številke kažejo na vse več nasilja v družini, ki je najbrž posledica občutka utesnjenosti. Tako klasična družina malenkost izgubi ugled popolne enote družbe. Vse bolj se zato pojavljajo alternativne oblike družine, ki poskušajo odpraviti ali popraviti napake klasične družine.

2.4 TIPI DRUŽIN

Pojavljajo se torej nove oblike družinskega življenja, ki ustrezajo spremenjenim okoliščinam in različnim družinskim življenjskim stilom posameznikov.

Skupina strokovnjakov (Laszlo Csich-Szombathy, Wilfred Dumon in Luis Zenero Otero) je v okviru priprav na Mednarodno leto družine izdelala študijo o strukturiranih tipih sodobnih družin, kjer so izredno pluralnost družinskih oblik sodobnega sveta strnili v tri skupine. Osnova za razvrščanje je bila definicija družine, ki o družini govori kot o 'skupini oseb, ki skrbi za otroke'. Kot kriterij legitimnosti družine so navajali obstoj vsaj enega od tipov razmerij, emocionalnega, sociokulturnega in pravnega, ter družine razvrstili v jedrne družine, razširjene družine in reorganizirane družine (Reener, 1995:19).

Iz tega lahko zopet razberemo, da skupina jedrnih družin pomeni iztočnico za razširjene in reorganizirane družine, saj biološke, socialne, enostarševske in adoptivne družine tvorijo neko jedro, iz katerega se nadalje razvijeta ostala tipa.

Razširjene družine ponavadi obsegajo tri ali več generacij, ki živijo v skupnem gospodinjstvu in skupno vzgajajo otroke, skrbijo za njihovo rast in razvoj. Najpogostejša oblika razširjene družine je torej vertikalno razširjena družina. Poznamo tudi horizontalno razširjene družine, med katere uvrščamo predvsem sorodniške in poligamne družine.

Med reorganizirane družine štejemo sestavljene družine, komune in družine istospolnih partnerjev. Gre torej za ponovno vzpostavljene družine in modernejše oblike druženja, ki se pojavljajo predvsem v zadnjem času, ko se tudi širša javnost ukvarja z vprašanjem istospolnosti².

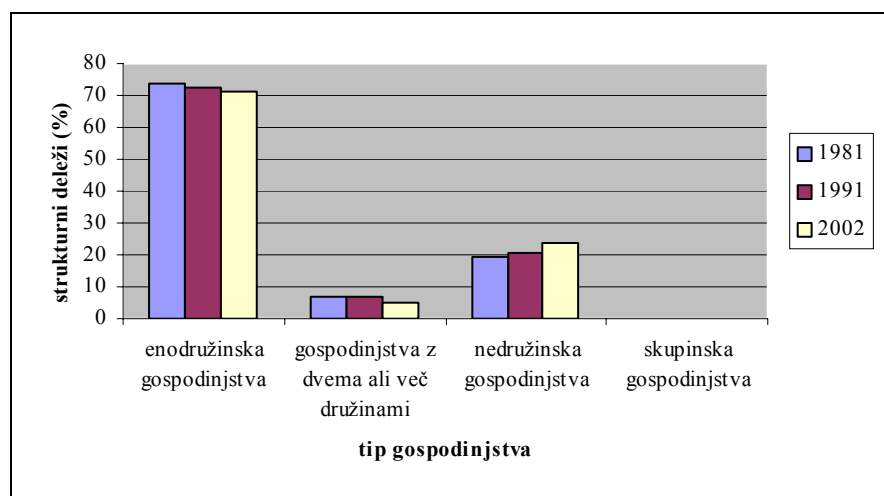
Tudi statistični podatki za Slovenijo kažejo na trend spreminjanja družinskih form. Po podatkih, ki se nanašajo na družine, kjer so 'družine [so] glede na sorodstveno razmerje med posameznimi člani, ki živijo v eni družini, razvrščene v naslednje tipe: zakonski par brez

² V Sloveniji deluje društvo Legebitra, ki se zavzema za pravice istospolno usmerjenih in sprejetje zakona, ki bi urejal to področje. Predlog zakona določa postopke in pogoje registracije ter prenehanja omenjenih skupnosti, ureja premoženjska razmerja med partnerjema in dedovanjske pravice, sorodstvena razmerja, v okviru prehodnih določb pa naj bi bila urejena urejena tudi vprašanja socialne in ekonomske varnosti partnerjev.

otrok, neporočen par brez otrok, zakonski par z otroki, neporočen par z otroki, mati z otroki, oče z otroki' (Statistični urad, 1998:36), pri čemer se upoštevajo otroci, ki si še niso ustvarili svoje družine, je razvidno gibanje posameznih kategorij (slika 2.2).

Če si najprej ogledamo, kaj kažejo statistični podatki o širši kategoriji - gospodinjstvu (slika 2.1), lahko iz grafikona razberemo trend upadanja števila enodružinskih gospodinjstev (v strukturnih odstotkih govorimo pri enodružinskih gospodinjstvih o 73,62% v letu 1981, 72,37% v letu 1991 in 71,49% v letu 2002), kot tudi gospodinjstev z dvema ali več družinama (le teh je bilo leta 1981 6,91 %, leta 1991 6,75 % in ob popisu 2002 le še 4,76 %). Istočasno pa lahko zaznamo povečanje števila nedružinskih gospodinjstev (med vsemi ostalimi tipi jih je bilo leta 1981 19,43 %, ob popisu leta 1991 je številka zrasla na 20,86 %, leta 2002 pa znaša delež tega tipa gospodinjstva že 23,75 %). Popisi zajemajo tudi skupinska gospodinjstva, ki pa jih je v Sloveniji tako malo, da jih iz grafa niti ni moč razbrati (in sicer znašajo ti odstotki pod 0,05).

Slika 2.1: Gospodinjstva po tipu (strukturni deleži), Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

Vir: - Statistični urad Republike Slovenije, Rezultati raziskovanj, št.740/2000, str.336
 - Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

Ko sem razmejila tipe gospodinjstva in jih tudi statistično potrdila (slika 2.1), sem se opirala na pojem gospodinjstva, ki je statistično definirano kot 'skupnost oseb, ki izjavijo, da skupaj stanujejo in skupaj porabljajo dohodke za osnovne življenjske potrebe (stanovanje, hrano, ipd.); navadno vsi člani enega gospodinjstva živijo skupaj, lahko pa kak član gospodinjstva začasno dlje časa živi drugje zaradi dela, šolanja ali iz drugih vzrokov,' oziroma kot 'oseba, ki

živi sama ali z drugimi osebami, vendar pa ne porablja dohodkov za preživljanje skupaj z njimi in ni član drugega gospodinjstva' (Rezultati raziskovanj, 2000:40). Konkretnije so podatki vezani na tip gospodinjstva, katerega -,statistika opredeli kot' značilnost gospodinjstva glede na to, ali v njem živijo osebe v družinskih ali nedružinskih skupnostih' (Rezultati raziskovanj, 2000:42). Se pravi, da je gospodinjstvo kot tako širši pojem, ki lahko zajema ne samo eno temveč tudi več družin ali pa tudi le samske osebe oziroma osebe, ki tako ali drugače živijo skupaj.

Starejši podatki kažejo na hitro rast števila gospodinjstev predvsem po drugi svetovni vojni, ko je število gospodinjstev naraščalo hitreje kot število prebivalcev. Istočasno pa se je povprečno število članov gospodinjstva vztrajno zmanjševalo. V obdobju med popisoma 1948 in 1991 se je tako število gospodinjstev povečalo za 68 %, medtem, ko se je število prebivalcev povečalo le za 36 % (glej Statistični urad, 2001).

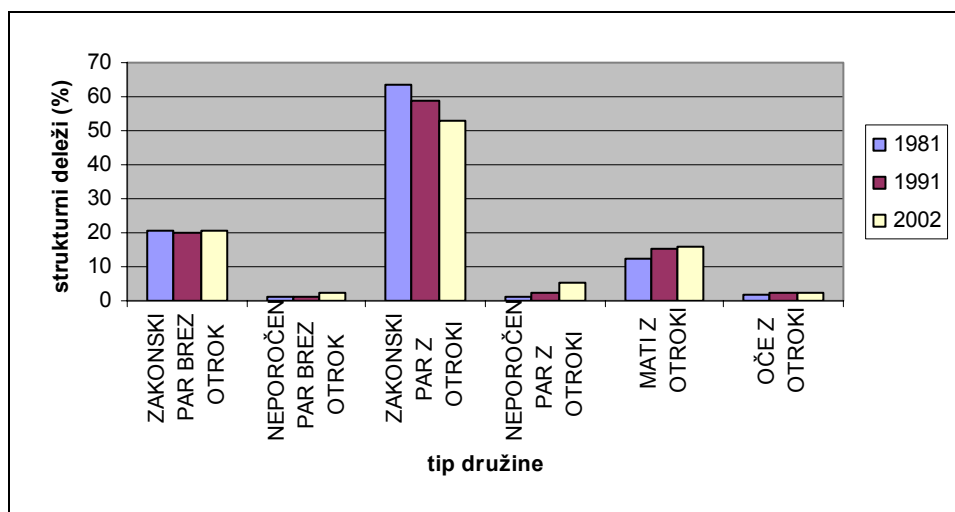
Rezultati zadnjih nekaj popisov prebivalstva so pokazali naslednje:

'Ob popisu 1991 je bilo v Sloveniji od vseh gospodinjstev 79 % družinskih gospodinjstev, torej takih, v katerih je živel ena družina ali več. Najbolj pogosto je v enem gospodinjstvu živel ena družina, v 8 % gospodinjstvih sta živeli dve družini in le v 0,4 % gospodinjstvih tri družine ali več. Število družin se je 1981- 1991 povečalo s 520 tisoč na 550 tisoč. Skoraj 60 % je bilo popolnih družin (starši in otroci) in približno 20 % je bilo zakonskih parov brez otrok' (Popisi na Slovenskem 1948 – 1991 in Popis 2002, str. 44).

Tudi popis prebivalstva 2002 kaže podobno sliko. 76 % gospodinjstev je družinskih in le 24% je gospodinjstev brez družin, čeprav pa se po drugi strani število članov in tudi otrok v gospodinjstvih zmanjšuje.

V nadaljevanju pa bom predstavila 'ožje' podatke Statističnega urada Republike Slovenije, ki se nanašajo le na tip družine (slika 2.2), se pravi, da se podatki nanašajo le na osebe, ki živijo v enodružinskih gospodinjstvih in se opredelijo glede na tip družine kot zakonski par brez otrok, zakonski par z otroki, neporočen par z otroki, neporočen par brez otrok, mati z otroki in oče z otroki. Na hitro lahko razberemo upad števila zakonskih parov z otroki ter večanje števila neporočenih parov z otroki in še bolj število samih očetov in mater z otroki.

Slika 2.2: Družine po tipu, Slovenija, popisi 1981, 1991 in 2002

Vir: - Statistični urad Republike Slovenije, Rezultati raziskovanj, št.740/2000, str.338
 - Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

Slika kaže na konstantno rast števila tako neporočenih parov z kot tudi brez otrok in precejšen upad števila zakonskih parov z otroci. V številkah govorimo o spremembi iz 0,9% leta 1991 na 2,3 % leta 2002 pri neporočenih parih z otroci, naraščanju števila neporočenih parov z otroki iz 2,2 % leta 1991 na 5,3 % leta 2002 ter o padcu zakonskih parov z otroki iz 59 % leta 1991 na 53 % leta 2002. Poudariti pa najbrž ni odveč, da se tako število samskih mater z otroki kot število samskih očetov z otroki nenehno večja.

Ob vsej raznolikosti so se tako že od konca druge svetovne vojne naprej začele pojavljati ideje o krizi tradicionalne družine. Sploh so bili taki občutki močnejši v času gospodarskih recesij in politične negotovosti. Idejo je podpiral tudi podatek o upadanju rodnosti oziroma upočasnjeni rasti prebivalstva, ki je še vedno aktualen. Pa vendar so v strokovnih razpravah vse intenzivnejše tudi razprave o zgolj spremembah družinskega življenja in ne o krizi družine.

V nadaljevanju se bom bolj posvetila enemu tipu družine, enostarševski družini.

3. ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA

Enostarševska družina nastane s smrtjo enega od staršev, razvezo, migracijo, ločitvijo, zaputitvijo ali kot posledica odločitve staršev, da ne živijo več skupaj. Variacije enostarševske družine živijo v različnih socio-ekonomskih razmerah, toda statistike kažejo, da imajo večinoma manj življenjskih virov kot dvostarševske družine. Velika večina enostarševskih družin so materinske, čeprav se na zahodu veča tudi število očetovskih družin, ki imajo na splošno boljše življenjske razmere od materinskih (Renner, 1993:40).

Samskih staršev je torej vse več, sicer pa, po mnenju Donatija, 'termin 'samski starši' obsega nepovezane entitete v izolaciji, ki s pridevnikom 'samski' naznačujejo razlikovanje od - in resnično deviantnost v odnosu do - staršev na splošno' (Donati v Hanson in drugi, 1995:27).

Z negativnim predznakom pa se ne strinjajo vsi, saj mnogi menijo, da je tako za otroka kot za starše lažje in boljše življenje v urejeni enostarševski družini kot v problemih polni dvostarševski družini.

Trend zviševanja razvez in odločanja za otroke izven zakonske skupnosti se odraža v povišanju števila enostarševskih družin. Kot že samo ime pove, gre za družine s samo enim staršem, ki prevzame primarno odgovornost za svoje še neporočene otroke. Ko govorimo o enostarševski družini, imamo v mislih ločene starše, samske ženske ali moške, ki niso bili nikoli poročeni, in ovdovele. Sicer pa velja, da te družine niso neka statična skupina. Tako kot so jih okoliščine pripeljale do takšnega položaja, se lahko hitro zgodi zasuk, kot na primer ponovna poroka. Pogosto gre namreč le za 'obdobje v življenjskem ciklu družine, ki v povprečju traja nekeje od 3 do 5 let' (Hanson in drugi, 1995:7).

Splošno gledano velja, da število enostarševskih družin narašča predvsem zaradi spremenjenih stilov posameznikov in modernejšega sistema vrednot, čeprav so le-te vedno obstajale. Mogoče se je o njih včasih samo manj govorilo, saj so bile npr. matere samohranilke vedno stigmatizirane. Položaj njihovih otrok se je navidezno izboljšal z zagotavljanjem enakopravnega položaja nezakonskih in zakonskih otrok, ki naj bi ga

zagotovila ustava. Pa vendar je bil za to potreben predvsem preobrat v miselnosti ljudi. Dandanes lahko rečemo, da je sam odnos do teh družin drugačen, boljši. Predvsem niso več nek tabu, ampak stvar javnih prizadevanj o izboljšanju njihovega splošnega statusa, kar pa jim samo po sebi seveda ne zagotavlja enakovrednega položaja.

Raziskave so namreč pokazale, da živijo enostarševske družine v najtežjih življenjskih razmerah. V primerjavi z drugimi tipi družin imajo nižje dohodke na družinskega člana, manj trajnih dobrin in tudi samo zadovoljstvo z življenjem je nižje. Izmed vseh družin velja za materinske enostarševske družine, da živijo v najslabših pogojih.

Ostaja torej vprašanje, zakaj število le teh, kljub njihovemu slabemu položaju, še vedno narašča. Le zaradi spremenjenega odnosa do zakonske zveze in razveze? Koliko k temu pripomore višja emancipacija žensk in njihova vse višja ekonomska neodvisnost, ki jim omogoča samostojno življenje? Je to le 'simptom povečanja strpnosti do raznovrstnih družinskih oblik' (Haralambos, 1999:357)?

Pomembno je tudi vprašanje o učinkih, psiholoških in socialnih, takšnih družin na otroke. McLanahanova in Boothova navajata številne ameriške študije, ki kažejo negativen vpliv samohranilstva na otroke. Študije trdijo, da 'takšni otroci, ko odrastejo, zaslužijo manj in izkusijo več revščine; bolj verjetno je, da otroci iz samohranilskih družin tudi sami postanejo samohranilci, in bolj verjetno je, da postanejo deviantni' (McLanahan in Booth v Haralambos, 1999:359). Poudarjene razlike pa v celoti ne izvirajo neposredno iz odsotnosti enega roditelja, lahko bi rekli, da bolj iz nizkega dohodka enostarševske družine. Pomembno je tudi upoštevati, da je pogosto za otroka bolje, da živi samo z enim staršem, kot z dvema, ki živita v nesoglasju.

Kakorkoli že. Samohranilstvo je največkrat le prehodno stanje pred, med ali po obdobjih dvoroditeljstva. Zato je pri interpretaciji statističnih podatkov potrebno upoštevati hitrost sprememb, saj podatki največkrat podajajo trenutno stanje. Le malo otrok, ki se rodi v enostarševski družini, ostane v njej vse svoje otroštvo. Dejstvo pa je tudi, da veliko otrok srečuje drugega roditelja in z njimi preživlja čas. Meja med enostarševsko in dvostarševsko družino je torej mnogokrat, vsaj z vidika otroka, zabrisana. Kar pa ne ovrže dejstva o splošno slabšem položaju enostarševskih družin.

3.1 GLAVNE ZNAČILNOSTI ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN

Med glavne značilnosti enostarševskih družin lahko štejemo prav razlikovanje od dvostarševskih družin. V slednjih živita najmanj en moški in ena ženska z otroki, v enostarševski družini pa živi le en odrasel in otroci. Pomembno je dejstvo, da v enostarševskih družinah starša nimata (več) partnerskih odnosov in ne živita (več) skupaj v skupnem gospodinjstvu. To pa ne pomeni nujno, da ne opravljata starševske vloge. Zato so prave enostarševske družine le tiste, ki so takšne postale zaradi smrti enega od staršev ali trajne zapustitve družine enega od staršev in zato le-ta ne opravlja ali nikoli ni opravljal svoje starševske funkcije.

Dejanske enostarševske družine so torej redke, saj se očetje vse bolj zavedajo svojih pravic in odgovornosti do otrok.

Posebna skupina pa so ženske, ki se zavestno odločijo za samostojno materinstvo in ne hkrati tudi partnerstvo in pa lezbične enostarševske družine, oziroma družine homoseksualnih partnerjev, ki jih velja šteti med nove trende sodobnih enostarševskih družin.

Značilen je tudi položaj enostarševskih družin, ki v primerjavi z drugimi živijo v najslabših razmerah. 'Analize položaja slovenskih družin... kažejo na velik pomen strukture gospodinjstva pri zadovoljevanju osnovnih življenjskih potreb članov.... Podatki o položaju teh gospodinjstev kažejo, da živijo v najmanj kvalitetnih življenjskih pogojih enoroditeljska gospodinjstva. Ta gospodinjstva imajo sicer najugodnejše stanovanjske razmere, vendar predvsem zaradi večje stanovanjske površine na člana gospodinjstva. Imajo pa istočasno najmanj materialnih dobrin'(Slovenski odbor za Unicef, 1995:33). Pogosto torej te družine doživljajo finančne težave in so tako ali drugače odvisne od raznih denarnih pomoči.

Se pravi celoten življenjski standard je nižji, kar v zadnjem delu naloge potrdijo tudi podatki iz Raziskave o kvaliteti življenja³.

³ 1996, Černigoj Sadar.

Problem pa je tudi v težkem usklajevanju službe in čim boljšega starševstva. *Starši v enoroditeljskih družinah so v primerjavi s starši drugih družinskih skupnosti na slabšem predvsem pri obvladovanju problemov vsakdanjega življenja. Kljub sorazmerno visoki izobrazbi v primerjavi z ostalimi jim bolj pogosto zmanjkuje denarja za hrano. Visok delež med njimi je brez družabnih stikov v prostem času, so bolj nezadovoljni z življenjem, ki ga živijo in imajo bolj pogosto kot ostali občutek, da ne obvladujejo življenja. Imajo pa starši v enoroditeljskih družinah bolj bogato kulturno življenje in v primerjavi z ostalimi tudi več prostega časa* (Černigoj Sadar, 1996: 9).

Pogosto je zaznati tudi strah samskih staršev. Skrbi jih, ali vzgajajo prav, ali bodo njihovi otroci zaradi družinskih neskladij odpovedali v šoli, bodo zašli na stranpoti, ' V resnici iz enoroditeljskih družin ni nič več problematičnih otrok kot iz družin z obema staršema. Dolgoletne izkušnje kažejo tudi, da če se je v družini z obema staršema pojavljalo psihično oziroma fizično nasilje, ki se je kazalo pred otroki ali celo prenašalo nanje, potem je enoroditeljska družina za zdrav in uspešen razvoj otroka boljša od dvostarševske' (Mandić, 2004:17).

S slednjim se najbrž vsi strinjamo. Sicer pa so mnenja o vplivu družine različna. Raziskave pa kažejo, da položaj, predvsem finančni, teh družin vpliva na otroke in njihove dosežke.

Mnoge države so se s 'problemom' nizkega standarda enostarševskih družin že srečale in ga poskušale na nek način razrešiti. Jonathan Bradshaw je iz svojih opazovanj ugotovil, da je politika do enostarševskih družin sestavljena iz več ciljev in sicer:

- ' - vzdrževanje minimalnega življenjskega standarda;
- omogočanje samskim staršem, da podpirajo občutljive otrok brez plačanega dela, če tako želijo;
- priznanje, da imajo samski starši posebne potrebe;
- zmanjšanje njihove odvisnosti od podpor;
- spoznati težnje tistih mater, ki želijo delati in jih pri tem vzpodbujati;
- strah pred vpodbujanjem razvez zakonskih zvez in nelegitimnih rojstev;
- sklep, da naj očetje in trenutni partnerji prispevajo k finančnim stroškom njihovih družin' (Bradshaw v Burghes, 1993:4).

Vprašanje pa je, koliko lahko posamezna država tem ciljem sledi v praksi. Prav je, da poskuša pomagati samskim staršem z različnimi podporami in štipendijami, ki jih dodelijo njihovim otrokom, ter jih poskušajo zaščititi v primeru izgube zaposlitve in jih podpirati pri novem zaposlovanju, čeprav menim, da v praksi to težko zaznamo. Pogosto je namreč samohranilstvo tudi vzrok, da delodajalec pri novem zaposlovanju zavrne kandidata, saj se boji morebitnih težav oziroma odsotnosti z dela zaradi otrok.

Razlikovati je potrebno tudi med položajem enostarševskih družin glede na vzrok njihovega nastanka. Skozi oči navadnega človeka imajo najslabši položaj verjetno samske matere, ki so se za tako materinstvo zavestno odločile. Navkljub podatku, da so v povprečju to višje izobražene ženske z relativno višjim dohodkom. V ostalih primerih (vdovstvo, razveza zakonske zveze) otrokom namreč pripade družinska pokojnina oziroma preživnina, ki nekaj le doprinese k družinskemu proračunu in tako omogoči nekoliko lažje življenje. Morda je napak primerjati oba tipa, saj je v povprečju znesek pokojnine višji od preživnine?

Kakorkoli že. Glavne kritične točke staršev enostarševskih družin so torej pomanjkanje finančnih virov, socialnih mrež in pa tudi občutek, da svojega življenja ne morejo v celoti kontrolirati. Vsi ti dejavniki pa (ne)posredno zagotovo vplivajo tudi na razvoj in samozavest njihovih otrok.

3.2 TIPOLOGIJA ENOSTARŠEVSKIH DRUŽIN

Razvrstitev enostarševskih družin - v primerjavi z drugimi tipi - je možno izvesti na podlagi različnih kriterijev. V nalogi kot kriterij upoštevam vzrok nastanka enostarševske družine, se pravi samski stan, razvezanost, ovdovelost in dejansko odsotnost enega od staršev.

Enostarševskim družinam se najprej približajmo s pomočjo popisnih podatkov o stanu prebivalcev, ki je nek približek za družinski stan. Spodnji uradni popisni podatki (slika 3.1) za Slovenijo kažejo, kako se gibljejo deleži prebivalcev glede na zakonski stan v zadnjih štiridesetih letih, upoštevajoč zakon, ki pravno izenačuje zunajzakonsko skupnost s pravno veljavno sklenjeno zakonsko zvezo (poroko). Z neupoštevanjem tega določila bi bili podatki gotovo precej drugačni.

Iz tabele lahko ugotovimo, da je v obdobju od leta 1961 – 2002 na področju razvez zakonskih zvez precej sprememb. Le-te od leta 1961 naraščajo tako pri ženskah kot pri moških. Primerjalno ugotovimo, da je bilo leta 1961 le 0,9 % razvezanih moških in 1,5 % razvezanih žensk, v letu 2002 pa številki narasteta na 3,5 % pri moških in 5,1 % pri ženskah. Medtem, ko se odstotki samskih, poročenih in ovdovelih z leti bistveno ne spreminja. Tudi v drugih družinskih statusih je velika dinamika. Delež samskih moških narašča zlasti v zadnjem desetletju (med 30 % in 33% do 1991, nato nagel dvig na 39,6 % leta 2002), delež samskih žensk precej niha (od 30,4 % leta 1961 najprej dokaj pade na 22,9 % v letu 1981 in se zatem znova dvigne do 29,9 % leta 2002). Po letu 1981 je značilen tudi upad deleža poročenih za oba spola: od 65,3 % na 54,5 % za moške in od 59,7 % na 52,6 % za ženske.

Slika 3.1: Deleži prebivalcev Republike Slovenije glede na spol in zakonski stan ob popisih 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002 (v %)

Popis	Spol	Skupaj	Samski	Poročeni	Vdovi	Razvezani	Neznano
1961	Moški	100	33,5	62,5	3,1	0,9	0,1
	Ženske	100	30,4	55,1	12,9	1,5	0,1
1971	Moški	100	31,6	64,5	2,6	1,3	0,0
	Ženske	100	25,6	58,7	13,3	2,4	0,0
1981	Moški	100	30,0	65,3	2,6	2,1	0,0
	Ženske	100	22,9	59,7	14,0	3,4	0,0
1991	Moški	100	33,3	61,3	2,5	2,7	0,2
	Ženske	100	25,1	56,4	14,0	4,2	0,3
2002	Moški	100	39,6	54,5	2,4	3,5	0,0
	Ženske	100	29,9	52,6	12,4	5,1	0,0

Vir: - Zavod Republike Slovenije za statistiko, Rezultati raziskovanj, št.617/1994, str. 51
 - Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

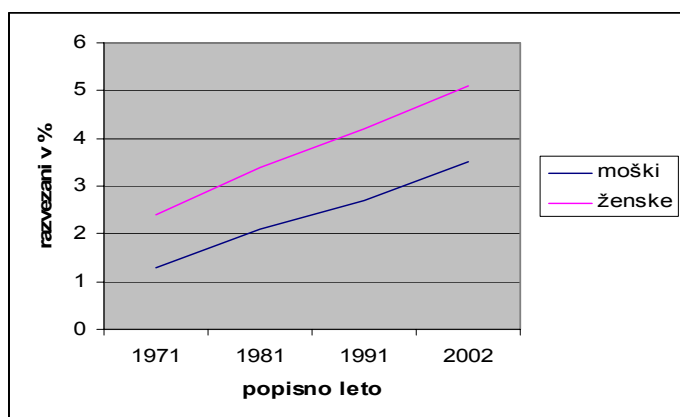
V nadaljevanju bom podrobneje predstavila enostarševske družine glede na vzrok njihovega nastanka.

3.2.1 RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE

Po statistični definiciji je razvezana zakonska zveza 'zakonska zveza, ki je prenehala obstojati, ker je bila razvezana s pravnomočno sodbo sodišča' (Rezultati raziskovanj, 2000:40).

Podatki za Slovenijo (slika 3.2) nam za obdobje 1971- 2002 prikažejo konstantno naraščanje števila razvezanih- tako moških kot žensk.

Slika 3.2: Število razvezanih, Slovenija, Popisi 1971- 2002

Vir: - Zavod Republike Slovenije za statistiko, Rezultati raziskovanj, št.617/1994, str. 51

- Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj
2002

Z razvezo zakonske zveze se torej partnerja sporazumno ali na podlagi ugotovljenega razveznega razloga odločita za pravno formalno ločitev. Razlogi so različni. Bodisi bolj ali manj subjektivni. V veliko primerih gre najbolj za različne poglede oziroma pričakovanja, ki jih partnerja prineseta v zakon. Glede na to, da gre za nesoglasja, ponavadi prenehanje zakonske zveze spremljajo stresi in težave, tudi finančne, za oba partnerja.

Pogosto zaradi otrok starši odlašajo z razvezo do te mere, da storijo še večjo škodo. Nenehna nesoglasja negativno vplivajo na otroka, včasih bolj kot sama razveza.

Problem pri razvezi je tudi dodeljevanje otroka, se pravi pri kom bo otrok živel in kako si bosta starša razdelila breme preživljanja otrok. Problem je še toliko večji, v kolikor se starša preko otroka maščujeta drug drugemu za neuspeh zakon. Otrok ima po zakonu pravico, da zanj skrbita oba starša, čeprav v večini primerov otroke dodelijo materi. Podatek za Slovenijo

priča, da sodišča prisodijo starševstvo očetom le v približno 6 %⁴, k čemur verjetno največ pripomore stereotip patriarhalne delitve vlog med očetom in materjo. Po njem je namreč mati primernejša za vzgojo in varstvo otroka.

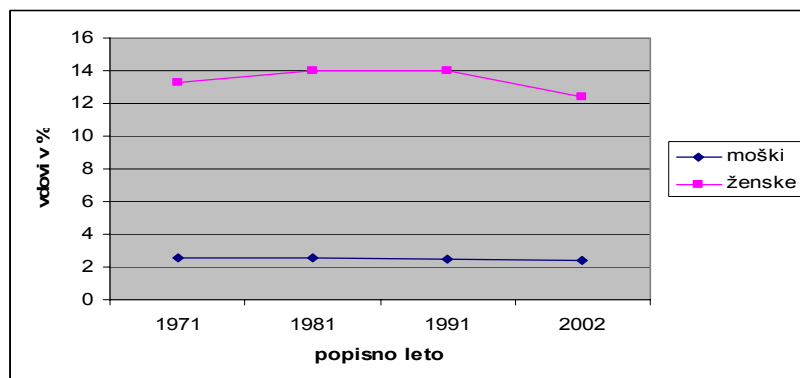
Vse več držav se odloča o spremembi pravne ureditve glede dodeljevanja starševstva. Potrjeno je, da sta tako mati kot oče lahko enako dobra starša, zato sodišča po svetu dopuščajo možnost skupnega skrbništva, po katerem je otrok dodeljen obema staršema. Tako otrok dejansko obdrži stike z obema staršema, prav tako oba sodelujeta pri odločanju o zadevah, ki so bistvenega pomena za otrokov razvoj. Drugače je seveda pri razvezah neurejenih družin, kjer običajno vlada mučno vzdušje, pogosto tudi nasilje.

V vsakem primeru morata starša paziti, da s svojo odločitvijo čim manj prizadeneta otroka. Največ šteje odkritost in zavedanje otroka, da ga imata starša kljub razvezi še vedno rada. Otrok tako lažje preživi razočaranje, se spopade z vsakdanjim življenjem in hitreje razume realnost življenja.

3.2.2 ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA OVDOVELIH MATER ALI OČETOV

Statistični urad Republike Slovenije vdovstvo definira skozi zakonski stan in sicer je 'zakonski stan pravno stanje, ki opredeljuje položaj osebe do drugih oseb. Odločilno je, če je oseba že kdaj sklenila zakonsko zvezo ali ne. Glede na to je lahko samska, poročena, ovdovela, razvezana' (Rezultati raziskovanj, 2000:43).

Slika 3.3: Vdovi v odstotkih, Slovenija, Popisi 1971- 2002

⁴ Hrasteljeva (1996) v svojem delu navaja podatek, da sodišča pri nas prisodijo otroke materam v približno 90 %.

Rezultati popisov kažejo (slika 3.3.), da na tem področju ni moč zaznati nihanj, saj so si vrednosti glede na čas precej podobne. Razberemo lahko le veliko razliko v vrednostih med moškim in ženskim spolom, kar lahko razlagamo s krajšo povprečno življenjsko dobo moških.

Vdovska enostarševska družina torej nastane s smrtjo enega od staršev. Položaj takih družin je vedno bil in je še danes moralno-pravno nesporen, zato ta oblika enostarševske družine, v primerjavi z drugimi, ni bila nikoli stigmatizirana. Tudi tu prevladujejo materinske družine, za kar najdemo razlago v višji umrljivosti moških in višjo stopnjo ponovnih porok moških.

Na splošno obstaja namreč mnenje o težjem položaju vdovcev, ki naj bi se slabše znašli v vsakdanjem življenju, zato so deležni številnih pomoči. Na eni strani jih podpira in jim pomaga družina in sorodstvo, po drugi strani jim pomoč nudi socialna služba. Tako preženejo občutek nemoči in žalosti. Običajno je namreč mati tesneje emocionalno vezana na otroke, zato je naloga očeta vdovca težka.

Najtežja pa je smrt enega od staršev za otroka. Pomembno je, da se pred otrokom ne skriva resnice in se z njim odkrito pogovori. S tem otrok izgubi notranji občutek krivde, ki ga ob smrti starša pogosto preveva, in se lažje sprijazni z izgubo.

Običajno pa je tudi tako, da 'družina po smrti enega od staršev želi izpolnjevati vrednote, ki so mu bile pomembne. Uporabljati začnejo njegove značilne besede in posnemati njegov način odzivanja v družinskih pogovorih. Vlogo, ki jo je imel v družini, si razdelijo in udejanjijo njegove načrte in pričakovanja, ki jih je nekoč imel. S tem je občutek izgube manjši' (Žmuc-Tomori v Hrastelj, 1996:21).

3.2.3 DEJANSKA ODSOTNOST ENEGA OD STARŠEV

Razlogi za ločeno življenje so različni. Najpogosteje gre za odsotnost očeta⁵, lahko zaradi emigracije, ko oče dela v drugem kraju ali drugi državi in domov prihaja le občasno. Sem spadajo tudi starši, ki jim je za daljši čas odvzeta prostost in pa starši, ki so zaradi bolezni odsotni in tako nezmožni sodelovanja pri vzgoji otrok ter dejansko izključeni iz družinskega življenja.

Partnerja sta tako formalno še vedno skupaj, a živita vsak zase, skrb in vzgoja pa ostaneta na ramenih le enega od staršev, ponavadi matere.

Razlog je lahko tudi medsebojno nerazumevanje, ko partnerja preprosto ne najdeta več skupnega jezika, kar jima preprečuje skupno življenje. V večini primerov se takšno partnerstvo konča z razvezo.

Obstaja tudi razlog, ki se pojavlja predvsem v zadnjem času. Govorimo o mladih družinah, ki zaradi slabega finančnega položaja in neurejenega stanovanjskega vprašanja ne morejo živeti skupaj. Partnerja živita vsak zase, ponavadi pri starših, kar vpliva na sodelovanje pri vzgoji otrok.

Vsi navedeni razlogi vplivajo na izpolnjevanje čustvene, razvojne in socialne potrebe članov družine. Neustrezna razporeditev vlog med družinskimi člani se odraža v vsakodnevnih medsebojnih odnosih in tudi v dolgoročnejših procesih. 'Družina, kjer so posamezni člani potisnjeni v neustrezne vloge, svojim članom ne more dajati zadostnih možnosti za osebni razvoj. Ker je družina sistem, v katerem mesto in vsebino ene vloge določajo tudi vloge in podsystemi drugih družinskih članov, je dodelitev neustrezne vloge enemu od njih vedno povezana z neprimerno razporeditvijo vseh drugih' (Žmuc-Tomori v Hrastelj, 1996:23).

3.2.4 ENOSTARŠEVSKA DRUŽINA SAMSKIH MATER

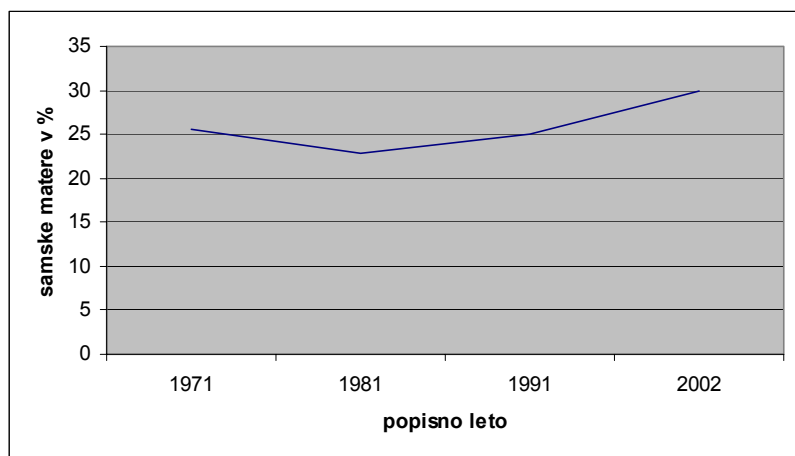
Podatki za Slovenijo kažejo (slika 3.4), da v največji meri naraščajo enostarševske družine samskih mater, to je mater, ki se odločijo za samostojno starševstvo. Predvsem zaradi večje ekonomske neodvisnosti se je ženskam ponudila priložnost imeti otroka, ne da bi pri tem stopila v trajnejšo zvezo z moškim. Pojav se je razširil z eksplozijo feminizma v šestdesetih in

⁵ Odsotnost očeta običajno odnos med materjo in otroci še poglobi in v končni fazi pripelje do tega, da otrok prevzame moško vlogo, kar dolgoročno gledano pusti negativen pečat na otroku.

sedemdesetih letih. Zlasti je ta oblika starševstva značilna za srednje in višje sloje, ki so finančno dovolj močni.

Iz spodnje slike lahko razberemo rahel upad tega tipa družine v osemdesetih letih in strmo naraščanje v času med popisoma 1991 in 2002. Najbrž je ta trend posledica spremenjenih življenjskih ciklov, stilov in, kar se statistike tiče, tudi preračunljivosti mladih mamic, ki pogosto navidezno samskost vse prevečkrat izkoriščajo v korist raznih dodatkov, ki jim jih kot samskim materam lahko dodeli država.

Slika 3.4: Samske matere v %, Slovenija, Popisi 1971- 2002

Vir: - Zavod Republike Slovenije za statistiko, Rezultati raziskovanj, št.617/1994, str. 51
- Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002

V javnosti se je razvila dilema o spornosti enega od načina nastanka samostojnega starševstva, umetne oploditve ženske, ki je v Sloveniji dosegla vrhunec z javnim opredeljevanjem - referendumom. Rezultati referenduma (zavrnitev) so pokazali na nizko sprejemljivost tega predloga in neodobravanje širše javnosti.

Obstajajo seveda tudi druge poti do starševstva, ki jih ženska lahko izbere, na primer posvojitev. Vprašanje pa je, ali ženska dodobra pretehta odločitev o samostojnem

materinstvu. Pogosto se namreč zgodi, da so zaradi ekonomske stiske kasneje prisiljene poiskati podporo v razširjeni družini.

4. IZOBRAZBENI DOSEŽEK (TEORETIČNI OKVIR)

Izobrazba v današnji družbi predstavlja pomemben faktor pri krojenju posameznikovega življenja.

Izobrazbeni dosežek ni odvisen samo od človekovih osebnih, se pravi umskih in telesnih zmožnosti, temveč je v veliki meri pogojen s socialnimi in kulturnimi razmerami, v katerih živi, to je lahko splošno družbeno in ekonomsko ureditvijo, šolskim sistemom in vrednotami, značilnimi za določeno družbo.

Govorimo o mehanizmu socialne selekcije v procesu izobraževanja in vplivu družinskega ozadja na individualne dosežke, kar je osnovno vprašanje stratifikacijskih študij (glej Kramberger, 1999).

Pogosto pa je stopnja izobrazbe odvisna tudi od videnja koristi, ki jih posameznik lahko ima od izobraževanja oziroma dosežene izobrazbe. Vidik ekonomskega pomena izobraževanja so v začetku šestdesetih let predstavili Schultz, Becker in Mincer in postavili temelje tako imenovane teorije človeškega kapitala.

Jedro te teorije je pojem *človeški kapital*, ki se nanaša na že navedeno dejstvo, da ljudje vlagajo v sebe z izobraževanjem, izpopolnjevanjem in usposabljanjem in z drugimi aktivnostmi ne le zaradi trenutnega zadovoljstva, ampak tudi zaradi pričakovanih donosov (povečanega bodočega dohodka s povečanimi zaslužki) teh naložb v prihodnosti ter drugih učinkov, ki se ne morejo izmeriti v denarju. Te naložbe prinašajo denarni donos posredno, prek vpliva na proizvodne sposobnosti, torej na produktivnost posameznika, ki se nato kaže v povečanih zaslužkih v teku življenja (Bevc, 1991:22).

Gre torej za kalkulacijo posameznika, koliko koristi mu bo sama izobrazba prinesla glede na vloške, ki jih bo v izobrazbo sam vložil. Govorimo o osebni odločitvi posameznika, ki pa se

izvrši racionalno, na podlagi pričakovanja o večjem doprinosu kot izgubi. Dejstvo je, da moramo v prihodnosti zaslužiti vsaj toliko, da nadomestimo lastne stroške šolanja in pa tudi plače, ki jih nismo dobili, ker nismo delali. Le v tem primeru se potemtakem izobraževanje izplača.

Problem te teorije je predpostavka, da se ljudje izobražujejo le zaradi lažjega vstopa na trg delovne sile, zato ta teorija doživlja kar nekaj kritik. Na podlagi zgornje teorije postane zelo pomembna funkcija izobraževalnih sistemov, ki naj bi delovali kot javni selekcijski mehanizem. Šola naj bi posamezniku dajala znanje, da bi postal bolj primeren za določeno delo. Pa vendar sama izobrazba ne ustvarja novih produktivnih znanj, ampak dejansko le preverja zmožnost izvrševanja določenih nalog. Znanja in spretnosti seveda niso odvisne samo od šolanja, saj se resnično, uporabno znanje pridobi šele pri delu.

4.1 FAKTORJI PRIDOBIVANJA IZOBRAZBE

Vse večja prizadevanja za pridobitev čim višje izobrazbe pogosto omejujejo socialnoekonomski in drugi dejavniki okolja. Zaradi različnosti socialnega okolja je med otroci moč zaznati razlike v kognitivnem in osebnostnem razvoju, kar se odraža tudi v njihovih izobrazbenih dosežkih.

'Rezultati psiholoških raziskav, tako tujih kot naših, kažejo, da se v mnogih primerih - morda celo v večini primerov - nakopiči več neugodnih dejavnikov, ki povzročajo neuspešnost v šoli. Zanimivo je, da ti faktorji obsegajo tako umske, kot čustvene, družinske in eventuelno tudi socialne, slojne komponente' (Musek, 1995:158). Musek(1995) govori o negativnih vplivih, kot so družinske težave, intelektualna podpovprečnost, emocionalni in vedenjski problemi, nizek socioekonomski status, ..., ki zavirajo sposobnosti in motivacije.

Če želimo dejavnike uspešnosti natančneje definirati, lahko govorimo predvsem o dveh skupinah faktorjev, to je osebnostnih in strukturnih.

4.1.1 OSEBNOSTNI FAKTORJI

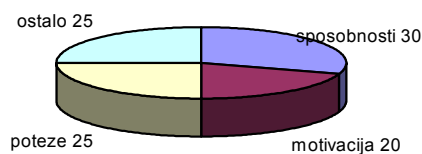
Osebnostnih faktorjev, ki vplivajo na pridobivanje znanja in učni uspeh, je več. Po Musku (1995) imajo največ vpliva predvsem osebnostne poteze (vestnost, marljivost, vztrajnost), sposobnosti in motivacija. Podobno meni tudi Rus, ki pravi, da lahko 'z vidika motivacijskega ciklusa opredelimo dejavnike, ki vplivajo na posameznikovo uspešnost v določeni dejavnosti. Uspešnost je namreč uspešnost doseganja določenega cilja, nanjo pa naj bi vplivali trije dejavniki:

- sposobnosti,
- znanje,
- motivacija.

Vsi trije dejavniki se vztrajno ponavljajo tudi, ko se govori o uspešnosti v šoli (Rus, 1997: 136). Ne gre pa pozabiti na samo dejavnost, brez katere tudi visoko znanje, sposobnost in motivacija ne dosežejo želenih ciljev.

Vplivi posameznih dejavnikov, primerjalno v odstotkih, so predstavljeni v spodnjem grafikonu.

Slika 4.1: Delež posameznih dejavnikov šolske uspešnosti v odstotkih

Vir: Musek (1995:159).

Najbolj proučevan faktor v zvezi z uspešnostjo so sigurno sposobnosti. 'Sposobnosti so osebnostne lastnosti, ki vplivajo na uspešnost naših dosežkov, ko je vpliv znanja, motivacije in drugih osebnostnih lastnosti izključen ali pa izenačen. S sposobnostmi mislimo predvsem na notranje dispozicije in kapacitete naše duševne in organske strukture ... in so močno odvisne od dednih in genetskih vplivov' (Musek, 1982:406). Sposobnosti je več vrst, z vidika šolske uspešnosti nas zanimajo predvsem intelektualne sposobnosti.

Inteligentnost namreč po rezultatih raziskav predstavlja kar 30 odstotkov (slika 4.1) vseh razlik v izobraževalnem uspehu. S pojmom inteligentnost ponazarjamo miselne sposobnosti, sposobnost razumevanja, učinkovitega prilagajanja in obvladovanja okolja, splošno sposobnost učenja, sposobnost reševanja problemov in nalog, ... (Musek, 1982).

Korelacije med inteligentnostjo⁶ in izobrazbenim uspehom se po podatkih gibljejo okrog 0,50, kar potrjuje veljavna predvidevanja o povezanosti obeh lastnosti.

Ne smemo pa pozabiti, da je tudi razvoj sposobnosti v veliki meri odvisen od otrokovega okolja, njegove lastne aktivnosti in motivacije, ki predstavlja drug pomemben dejavnik vpliva.

Motivacija v svojem osrednjem smislu ponazarja potrebe, vzroke ter smisel človeških dejanj in dejansko predstavlja željo po zadovoljevanju osnovnih človekovih potreb, željo 'po doseganju, pozitivnem odnosu in spoštovanju s strani drugih, samoaktualizaciji, kontroli učinkov akcije, ki jo nekdo 'izpelje' (Rus, 1997:125).

Na šolski uspeh, po mnenju Muska (1995), vplivajo tako trajne motivacijske naravnosti kot interesi in vrednote. Tu Musek govori o sentimentu jaza in nadjaza. 'Sentiment jaza je kompleksen motiv, ki nas usmerja k temu, da bomo delovali urejeno, integrirano, s čutom za odgovornost in dobro ime. Sentiment nadjaza pa nas usmerja k strogem upoštevanju moralnih načel in dolžnosti. Pozitivno prispeva tudi motiv ali 'erg' radovednosti, to je težnja po pridobivanju informacij, znanja, težnja po spoznavanju in razumevanju' (Musek, 1995:163). Vse te lastnosti pozitivno vplivajo na človekov odnos tako do samega sebe kot do okolja. Ta odnos se neposredno pokaže tudi kot zanimanje na izobrazbenem področju in višjem uspehu pri pridobivanju izobrazbe oziroma splošni razgledanosti.

Po drugi strani pa lahko lastnosti, kot so preveč izražena seksualnost, agresivnost in narcizem, negativno vplivajo na uspešnost, saj vsi ti faktorji ovirajo osredotočenost in zbranost. Poleg tega lahko ti dejavniki povzročajo negativen odziv okolja, kar posledično viša raven odklonskosti in tako tudi neuspeh na področju izobraževanja.

⁶ Merjena z inteligenčnim kvocientom, ki predstavlja razmere med mentalno in dejansko starostjo. A tudi ta koeficient ni vedno realen, saj poznavanje testov lahko izboljša rezultat.

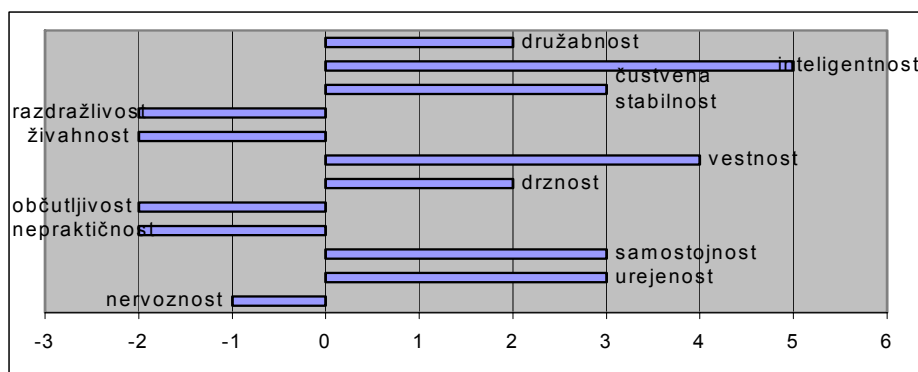
Motivacija torej ne pomeni le usmerjenosti k cilju zaradi nagrade, kar je pogost pojav v današnji družbi, kot na primer obljubljena materialna nagrada za uspešno končano šolanje. Večjo težo imajo gotovo osebni motivi, ki so - podobno kot interesi - lahko relativno zelo trajni in tudi intenzivni motivi.

Pomemben faktor uspešnosti, kot vidimo, je motiviranost, ki pa je sama po sebi prav tako odvisna od učinkov socialnega delovanja okolja, izbranih ciljev, ... Gre torej za začaran krog, saj se moramo zavedati dejstva, da tudi sama uspešnost oziroma neuspešnost povratno deluje na motivacijo.

Tretji sklop faktorjev (slika 4.2), ki vplivajo na posameznikovo uspešnost, predstavljajo osebne poteze. Tu govorimo predvsem o lastnostih kot so družabnost, čustvena stabilnost, razdražljivost, živahnost, vestnost, drznost, občutljivost, praktičnost, ...

Primerjalno glede na vrsto vpliva so ti dejavniki prikazani v spodnjem grafikonu. Iz njega je razvidno, da imajo razdražljivost, živahnost, občutljivost, nepraktičnost in nervoznost z vidika učnega uspeha negativen vpliv. Nasprotno pa na učni uspeh pozitivno vplivajo družabnost, inteligentnost, čustvena stabilnost, vestnost, drznost, samostojnost in urejenost.

Slika 4.2: Vpliv posameznih osebnostnih potez na šolski uspeh

Vir: Musek (1995: 162)

Posamezne lastnosti imajo lahko različen vpliv na uspešnost na določenih ravneh izobraževanja. Pokazalo se je, da so na primer dominantni ljudje uspešnejši pri nadaljnjem šolanju, ko je potrebno sodelovati in jasno izraziti svoje mnenje, medtem ko so mirni in podredljivi učenci uspešnejši na nivoju osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja, kjer še vedno prevladuje sistem pasivnega sprejemanja znanja.

4.1.2 STRUKTURNI FAKTORJI

V sklop strukturnih dejavnikov uvrščamo tako socialno okolje kot vrednote družbe in šolski sistem, ki pa je nenazadnje v veliki meri odvisen od družbenih vrednot. Slednje spodbujajo, ali tudi ne, razvoj izobraževanja in pripisanega pomena le tega. V sodobnem svetu, v katerem naj bi imele pridobljene vloge nadvlado nad pripisanimi vlogami posameznika, je pomembno, da družba izobraževanje podpira, da izobraženost smatra kot vrednoto in tako posledično vpliva na kakovost življenja ljudi in njihovo vključenost v družbene procese. S stopnjo izobrazbe se poveča tudi konkurenčnost, ki je v času globalizacije in vsebinskega približevanja Evropi, vse bolj pomembna. Primerljivost s svetom lahko namreč dosežemo le z učinkovitim in kvalitetnim šolskim sistemom, ki izobraževanje spodbuja.

Najširši pojem, ki zajema tudi zgoraj omenjena faktorja, pa je gotovo socialno okolje. Le-ta, ne samo, da omogoča eksistenco, ampak vpliva tudi na razvoj sposobnosti in podpira motivacijo, ki kot smo že ugotovili, predstavljata temeljne osebnostne poteze za doseganje uspešnosti na vseh področjih.

V pojem socialnega okolja nedvomno sodi družina - osnovni ambient oblikovanja osebnosti.

4.2 VPLIV DRUŽINE

Ko Biblarz in Raftery v svojem delu (Biblarz in Raftery, 1999) govorita o vplivu družine, povzemata hipotezo Moynihanovega poročila⁷ iz leta 1965 in govorita o patologiji matriarhije, ki pravi, da je odsotnost očeta destruktivna za otroka, še zlasti za dečke, ker le-ta pomeni pomanjkanje ekonomskih virov, discipline in modela vlog, ki ga oče zagotavlja.

Sociologija pa se s tem seveda v celoti ne strinja, saj na primer nekatere študije dokazujejo, da dosegajo otroci enostarševskih družin nižje rezultate kot otroci iz dvostarševskih družin, druge ugotavljajo, da v povprečju oboji dosegajo približno enake rezultate, tretje pa kažejo na

⁷ Poročilo zajema samo Afriško-ameriške družine, vendar so ga številni raziskovalci prenesi na širšo populacijo.

to, da imajo vse alternativne oblike družine podobne negativne posledice za otroke. Razlike v strokovni literaturi glede vpliva alternativnih družin na otroke so pravzaprav pričakovane, oziraje se na različna pojmovanja le-teh oziroma različne poglede na samo domnevo o krizi družine.

Kot že ugotovljeno, ne moremo z gotovostjo trditi, da družina doživlja krizo. Gre bolj za spreminjanje družinskih oblik in ciklov (predvsem zaradi gospodarskega razvoja ter spremembe spolnih in poklicnih vlog), oziroma govorimo o pojavu alternativnih oblik družinskega življenja. Z novim načinom se skrči življenjski prostor družine, saj sta po večini oba starša zaposlena, kar vsekakor ne zmanjšuje težav in problemov znotraj družine. Pritiski hitrega življenjskega tempa, pomanjkanje časa za kvalitetno doživljanje družine, visoka stopnja razvez, pozno sklepanje zakonskih zvez in negativni odnosi se odražajo tako na starših kot na otrocih. Musek trdi, da imajo 'odsotnost, pomanjkanje in nepopolnost družinskega življenja za obstoj posameznika podobne negativne posledice kot motnje in konflikti v družini. Tudi alternativne oblike 'družinskega' življenja se nikakor niso izkazale kot pravo nadomestilo za dobre družinske odnose' (Musek, 1995:170). Vsi ti problemi, poleg klasičnih problemov, ki obstojajo skozi celotno zgodovino (alkohol, nasilje, ...) ovirajo samo motivacijo in izraznost osebnostnih lastnosti pri otroku in tako zmanjšajo možnosti njegove večje uspešnosti.

Na motivacijo in sam razvoj sposobnosti pri otroku torej zelo vpliva družinsko okolje oziroma pričakovanja staršev. Družina je namreč najpomembnejši in prvi faktor pri oblikovanju otrokove osebnosti, razvitju njegovih sposobnosti, potreb in želja. Ne govorimo le o pozitivnih vplivih urejenega družinskega življenja, ki naj bi, vsaj teoretično, zagotavljal optimalne pogoje za življenje in razvoj otroka. Zanimajo nas predvsem vplivi družine, v kateri prevladujejo moteni družinski odnosi, ki se kažejo tako v vzgoji kot zagotavljanju varnega okolja. Družinsko okolje je torej faktor, ki vpliva na razvoj vseh osebnostnih lastnosti, od katerih je nenazadnje odvisen tudi predmet našega preučevanja, to je dosežena izobrazba.

A ne samo na izobrazbo. Posledično se lahko družinski problemi izražajo tudi v emocionalnih ter vedenjskih težavah otrok. Z deviantnostjo in negativnim odnosom do okolice se otrok odmika od družbe in si ustvarja samopodobo, s katero ni niti sam zadovoljen. Neizražen strah se odraža v vse večjem odmiku, zato si bo tak otrok ustvaril vrsto mehanizmov, ki bodo njegovo neuspešnost in odklonskost uskladili z njegovim vrednotenjem samega sebe. Podajal

se bo v dejavnosti in področja, ki mu bodo morda dvignila samozavest, ne tako redko tudi na področje drog in alkoholizma, kar nenazadnje vpliva tudi na doseženo izobrazbo. Edino zagotovilo za zmanjšanje teh problemov lahko verjetno najdemo le v stabilnem in nemotenem družinskem življenju.

Vendar ne le struktura družine, tudi dohodek družine vpliva na dosežke vseh članov. Višji dohodek vpliva na možnost izbire in sodelovanja. Razširi se spekter izbire, dostopna so področja, ki jih nižji status ne dosega: dodatna izpopolnjevanja, vključevanje v razne tečaje, študij v tujini, ... Statusno selekcijo v slovenskem šolstvu v devetdesetih letih povečujejo tudi: 'eksterna matura, razvrščanje šol po maturitetnih zbirnih točkah, elitne gimnazije; uvajanje šolnin, zlasti za vse številnejše izredne študente v visokem šolstvu, skoraj polna zasebna plačljivost podiplomskega študija, zvečevanje števila novih učbenikov ter zviševanje njihovih cen, kar dviga zasebne stroške izobraževanja; in končno rast cen študentskih najemnin v univerzitetnih mestih Slovenije' (Kramberger, 1999:115). Družine s slabšim gmotnim položajem, ki se ukvarjajo s problemom preživetja, svojim otrokom ne morejo v celoti zagotavljati potrebnih finančnih virov. Na pomoč priskoči tudi država s štipendiranjem, a pogosto tudi to ne zadošča. Želja po izobrazbi in boljšemu statusu v prihodnosti žene mnoge študente v honorarne zaposlitve, kar pogosto negativno vpliva na samo izobraževanje. Obveznosti tako v službi kot pri študiju pomenijo veliko obremenitev in nemalokrat pomenijo zaključek rednega šolanja.

Sklepamo torej lahko, da je socialna selekcija v Sloveniji prisotna, trendi pa kažejo, da bo moč ta pojav zaznati vse pogosteje.

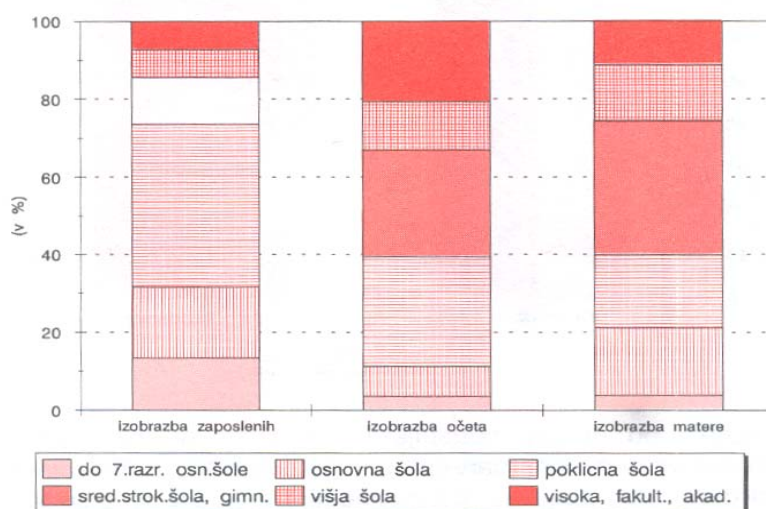
Finančna situacija je seveda v veliki meri odvisna od stopnje izobrazbe in poklica staršev. Slednja imata velik vpliv na zavestno odločitev otroka o izobraževanju, na njegovo usmerjenost in motiviranost. Starši namreč želijo, da njihov otrok doseže toliko ali še več kot so sami oziroma, da uresniči želje in cilje, ki jih sami niso mogli. To pogosto za otroka predstavlja pritisk, ki pogosto situacijo obrne v neželjeno smer, upornost, največkrat pa pomeni za otroka motivacijo oziroma vzpodbuja željo po boljšem življenju.

Tudi raziskave v Sloveniji so pokazale, da 'največ študentov izhaja iz višjih socialnih slojev in sicer ne toliko z ozirom na premoženjski status, kot z ozirom na stopnjo izobrazbe staršev. Več možnosti za vključevanje v nadaljnje izobraževanje po osnovni šoli imajo otroci z bolj

izobraženimi straši, kar se še potencira ob prehodu v visoko šolstvo..., saj je delež pripadnikov posameznih izobrazbenih slojev v visokošolskem izobraževanju nesorazmeren z velikostjo posameznega sloja v celotni izobrazbeni strukturi prebivalcev Slovenije' (Kump v Moore, 1995: 163).

Slednje nazorno prikazuje spodnji grafikon.

Slika 4.3: Redni študenti po izobrazbi staršev v primerjavi z izobrazbo zaposlenih, Slovenija, 1993- 1994

Vir: Kump v Moore(1995:164).

Vpliv družine na izobrazbeni dosežek otrok se običajno meri z očetovo izobrazbo, oziroma s povprečjem obeh vrednosti, če so podatki znani tudi za mater. Domneva se, da lahko družine z višjim statusom uspešneje pomagajo otrokom, da dosežejo višjo izobrazbo. V zvezi s to trditvijo je Pretnarjeva ugotovila, da je 'primerjava izobrazbe očetov študentov z izobrazbeno strukturo prebivalstva ... pokazala, da se z višanjem izobrazbe očetov študentov povečuje tudi delež študentov oziroma diplomantov' (Pretnar v Kramberger, 1999:115), kar neposredno kaže na močan vpliv. Istočasno pa v literaturi zasledimo, da kljub vsemu vpliv družine na izobrazbeni dosežek otrok dolgoročno gledano upada. Veliko je k temu prispeval socializem s težnjo sistematičnega povečevanja statusno neodvisne dostopnosti do šolanja. Verjetno pa je manjši vpliv, v devetdesetih letih, tudi posledica novih selekcijskih mehanizmov, kot so eksterna preverjanja znanj ter možnost vpisa v nadaljnje šolanje na podlagi maturitetnih zbirnih točk (glej v Kramberger, 1999).

In ne nazadnje, kakšen je sam vpliv uspešnosti na odnos do šolskega uspeha? Kot pravi Musek, bo 'neuspešen učenec pri sebi skušal zmanjšati pomen šolske uspešnosti in mu bo postalo pomembnejše neko drugo področje, kjer je uspešen. Tako bo uravnovesil svojo samopodobo in zvišal vrednotenje samega sebe. Če bi ohranil v ospredju šolsko uspešnost, bi se moral sprijazniti z nižjim samovrednotenjem. Pri neuspešnem učencu se bo tako izoblikoval drugačen odnos do učnega uspeha kot pri uspešnem' (Musek, 1995:161).

4.3 TEORIJE O VPLIVU ALTERNATIVNIH DRUŽIN NA IZOBRAZBENI DOSEŽEK OTROK

Biblarz in Raftery v svoji raziskavi poskušata odgovoriti na vprašanje, zakaj otroci iz alternativnih družin dosegajo nižji uspeh kot drugi. Teoretično ta pojav razlagata s pomočjo spodaj povzetih teorij (Biblarz in Raftery, 1999), katerim je skupna osredotočenost na povezavo med tipom družine in sredstvi. Predvidevajo torej, da so otroci iz alternativnih družin deležni manj ekonomskih, socialnih in kulturnih dobrin, vsega, kar v veliki meri pospešuje uspeh.

Poudarjajo pa tudi razliko med enostarševskimi družinami, ki jih vodijo očetje, in tistimi, katerih glavni akter je mati.

Tako nam sociološka teorija domnevo razlaga s pomočjo socializacijske teorije in teorije učenja.

Prva poudarja pomen starševske vloge pri oblikovanju otrokove osebnosti. V primeru mater samohranilk naj bi očetova odsotnost zmanjšala sposobnost družine za zagotavljanje optimalne podpore otrokom in pa same kontrole. Pogosto to pomeni tudi preobremenjenost z odgovornostjo, kar dodatno negativno vpliva na psihološko stanje ženske in vodi k nedoslednemu starševstvu in zmanjšanem nadzoru nad otroci.

Teorija učenja, ki družino vidi kot mesto, kjer se otroci naučijo preživeti v družbi, pa odsotnost očeta predstavlja kot pomanjkanje moškega modela - kako uspešno delovati na aktivnem trgu dela. V dvostarševskih družinah naj bi se otroci naučili, kako so strukturirani odnosi in kako ravnati z osebami z avtoriteto. Ta spoznanja pa naj bi kasneje pospešila

otrokov izobrazbeni in poklicni uspeh. Vseh teh obrazcev pa naj ne bi mogle vzpostaviti družine samskih mater, kjer obstaja prevelika možnost enakovrednega odnosa med materjo in otrokom, kakor tudi ne ponovno vzpostavljene družine, kjer odnos starši – otrok pogosto temelji na prijateljstvu. Istočasno torej alternativne družine predstavljajo otroku tako pomanjkanje pozitivnih virov kot tudi pretirano ščitijo njegovo izpostavljenost negativnim vplivom.

Glavna domneva torej je, da je dvostarševska družina, splošno gledano, optimalna oblika za uspešno socializacijo otrok v moderni družbi in da otroci iz katerekoli oblike alternativne družine v povprečju dosegajo nižji uspeh.

Z vidika ekonomske teorije pa je socioekonomski uspeh posameznika delno odvisen tudi od človeškega kapitala. Družina po tej teoriji deluje bolj kot enota za maksimiziranje kolektivne zavesti. Zato je dvostarševska družina najboljša oblika (v moderni kapitalistični družbi), saj zagotavlja gospodinjske storitve od enega in ekonomske vire drugega partnerja. To pa predstavlja najučinkovitejši sistem za maksimiziranje koristnosti in človeškega kapitala otrok.

En starš tako naj ne bi mogel zagotoviti obojega enako dobro kot oba starša, zato so otroci iz enostarševskih družin v povprečju manj uspešni. Konkretnije, ta teorija predvideva večji uspeh za otroke iz družin samskih očetov kot otrok iz družin samskih mater. Materinske enostarševske družine naj bi zagotavljale kar polovico prihodka manj kot očetovske, zato so otroci iz prvih, z vidika te teorije, manj uspešni pri doseganju rezultatov.

Nasprotno pa predvideva razvojna (evolucionarna) psihologija, ki poseben pomen pripisuje materi in biološkemu odnosom. Domneva te teorije je, da matere več vlagajo v otroke kot očetje (ki zagotavljajo predvsem materialne dobrine) ter tako odigrajo večjo vlogo pri določanju otrokove usode.

Vendar kot ostale teorije, tudi ta predvideva največji uspeh pri zagotavljanju pogojev za uspeh otrok dvostarševski družini.

Pomemben vzrok manjšega uspeha otrok iz enostarševskih družin pa je tudi starševska (ne)zadostost, ki predvideva manjšo osredotočenost in šibkejšo družinske vrednote staršev samohranilcev, kar se odraža na otrocih.

Po drugi strani pa tudi dvostarševske družine ne zagotavljajo vedno optimalnih pogojev za otrokovo uspešnost. Razni zakonski in družinski konflikti imajo pogosto večji vpliv na otroka kot ločitev sama.

Sklenemo torej lahko, da stabilna družina ostaja najboljša funkcionalna oblika, ki pa jo na žalost vedno redkeje zasledimo.

Iz rezultatov raziskav Biblarza in Rafteryja je mogoče potrditi domneve razvojne teorije o vplivu, ki poudarja pomen vloženih sredstev v otroka. Najpomembnejšo vlogo pripisuje materam, saj naj bi te več vlagale v otroke kot očetje, zato le - ti dosegajo višje rezultate.

Glaven dejavnik naj bi bili torej vložki staršev, ki naj bi določali uspeh otrok. Vendar kot že prej lahko zaključimo, da lahko optimalne pogoje najlažje zadovolji urejena dvostarševska biološka družina.

5. PRIMERJALNI PREGLED ŽE OPRAVLJENIH RAZISKAV

5.1 RAZVOJNI TRENDI

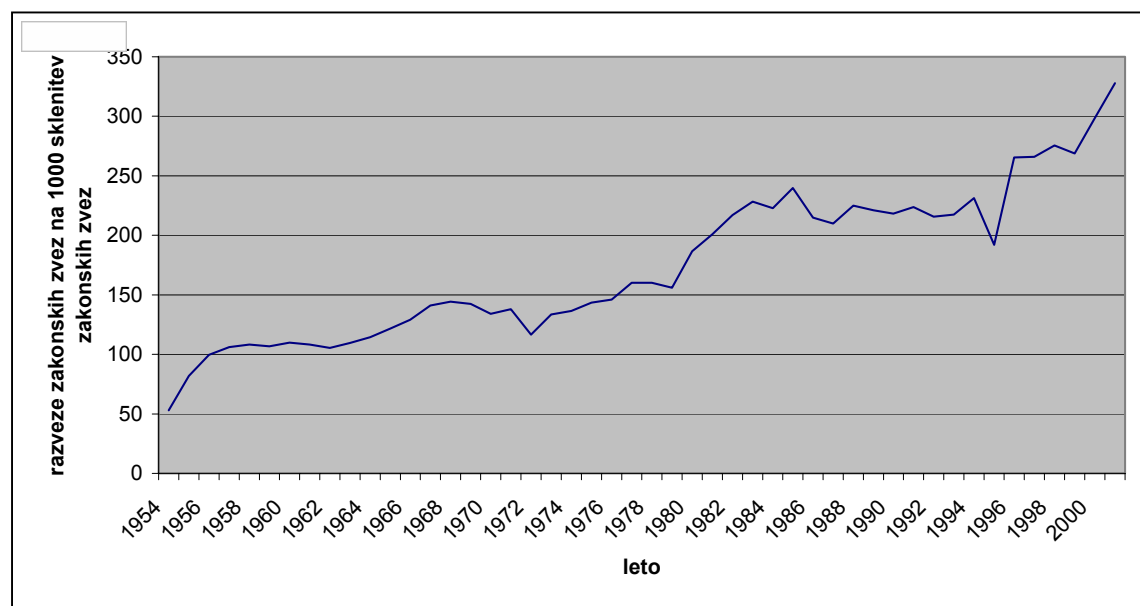
5.1.1 SPREMEMBE NA PODROČJU DRUŽINSKEGA ŽIVLJENJA

Intenzivna pluralizacija družinskih oblik in družinskih življenjskih stilov je vsekakor eden osnovnih trendov spreminjanja družin tako v Evropi kot v Sloveniji. Med trende lahko prištejemo tudi izgubljanje pomena socialnega statusa in pomena formalizirane zakonske

zveze, saj vse več ljudi živi v zunajzakonskih zvezah. Po podatkih Statističnega urada je namreč razvidno, da število prvo sklenjenih zakonskih zvez iz leta v leto upada (glej Rezultati raziskovanj, 2000). V primerjavi z letom 1978, ko je bilo sklenjenih 8,4 zakonskih zvez na 1000 prebivalcev, je 3,8 sklenjenih zakonskih zvez na 1000 prebivalcev v letu 1998 bistveno manj. Hkrati se vidno povečuje tudi povprečna starost ob prvi sklenitvi zakonske zveze. Leta 1978 je bila povprečna starost 27,5 za ženina in 24,1 za nevesto, leta 1998 pa že 30,9 za ženina in 27,8 za nevesto. Podatki torej v celoti potrdijo zgoraj opisani trend. Pri interpretaciji je vsekakor potrebno upoštevati tudi druge vzroke za pozne poroke. Večino srednješolcev se namreč danes odloči nadaljevati šolanje s študijem na univerzi, kar prestavi druge življenjske cilje v prihodnost. Tudi visoka stopnja brezposelnosti mladih, ki šolanja ne nadaljujejo, zagotovo predstavlja starostno mejo ob prvi poroki navzgor. Ne gre torej le za spremembo življenjskih stilov, temveč tudi za spremembo življenjskih pogojev.

Poleg tega, da je vse manj sklenitev zakonskih zvez, narašča tudi število razvez povsod po svetu, kjer je seveda razveza zakonske zveze omogočena. Iz podatkov za Slovenijo, povzetih v grafikonu (Slika 5.1), vidimo, da je med letoma 1986 in 1996 na tem področju opaziti upad oziroma stagnacijo, kar bi lahko bila posledica poglobljanja ekonomske krize. Le-ta povzroči upad kvalitete življenja, kar posledično začasno izzove stabilizacijo družinskega življenja. Vendar lahko že od leta 1996 naprej zopet govorimo o obnovljeni rasti razvez zakonske zveze. Trend rasti v opazovanem obdobju je očitno pozitiven.

Slika 5.1: Razveze zakonskih zvez na 1000 sklenitev zakonskih zvez, Slovenija, 1954-2001

Posredno z razvezami se povečuje tudi število enostarševskih družin, ki po podatkih raziskav živijo v najtežjih življenjskih razmerah. V primerjavi z drugimi tipi družin imajo namreč nižje dohodke na člana družine in tudi sama kakovost življenja je nižja. V večini primerov gre za materinske družine, v Sloveniji jih je 15,4 %, ne zaostajajo pa tudi očetovske enostarševske družine, ki jih je v Sloveniji sicer le 2,6%. Zanimiva je tudi ocena, da v Sloveniji kar 30% otrok ne živi z obema staršema (glej Renner, 1995).

Povišuje pa se tudi število t.i. reorganiziranih družin, družin, 'kjer vsaj eden od partnerjev ponovno vzpostavlja družinsko skupnost' (Renner, 1995:21).

Spremembe so vidne tudi v samem poteku družinskih življenjskih ciklov. S prvo zaposlitvijo in zaključenim šolanjem si večina mladih ne ustvari takoj družine, temveč še vedno živi pri starših in se za lastno družino odloči kasneje. Od tod tudi višja povprečna starost ob prvi sklenitvi zakonske zveze in poznejši prehod v starševstvo. S tem v povezavi se podaljšuje tudi sklepna faza, faza zoževanja družine. Z daljšanjem življenjske dobe ljudi in zmanjševanjem števila otrok, se podaljša tudi doba, ko partnerja ponovno živita sama.

Razvidno torej je, da sama družina ne doživlja krize. A spremembe v strukturi družine in samem življenju ljudi, njihovih življenjskih pogojih, od nas zahtevajo večjo toleranco in prilagodljivost. Stigmatiziranost določenih tipov družin ni več aktualno, tako kot nekdaj, le-te so postale del vsakdana. Še vedno pa drži, da status družine, tako socialni kot ekonomski, močno vpliva na življenje posameznikov. Tudi na prihodnost otrok.

5.1.2 SPREMEMBE NA PODROČJU IZOBRAŽEVANJA IN IZOBRAZBENE STRUKTURE V SLOVENIJI

Združevanje Evrope prinaša tudi za nas vse bolj razpoznavo nujnost visokih izobrazbenih standardov ter kompatibilnost šolskih sistemov, s tem povezano medsebojno usklajenost stopenj izobrazbe za posamezne poklice ter medsebojno priznavanje spričeval in diplom. V tem kontekstu postaja vse pomembnejši tudi poudarek, ki ga evropske države dajejo učenju in

znanju tujih jezikov,..., nasloniti se je treba na skupno evropsko dediščino političnih, kulturnih in moralnih vrednot, ki so prepoznavne v človekovih pravicah, pravni državi, pluralni demokraciji, strpnosti in solidarnosti (Krek, 1995:20).

Kot posledica številnih sprememb, političnih, ekonomskih, pluralizma vrednostnih sistemov, ... je bilo potrebno tudi v Sloveniji spremeniti sistem izobraževanja ter tako omogočiti ljudem pravico do kvalitetnega izobraževanja. V ta namen je leta 1995 nastala publikacija, ki predstavlja konceptualne rešitve sistema vzgoje in izobraževanja: Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji.⁸

Po njej naj bi šolski sistem temeljil na načelih demokratičnosti, avtonomnosti in enakih možnostih, ne glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, narodno pripadnost, ...

A ne samo šolski sistem. Vsaka pravna država zagovarja načelo enakosti, konkretnije možnosti enake dostopnosti. Pa vendar, kot ugotavlja Kramberger, 'dostop do možnosti je ena, dejanski izbor možnosti druga, končni uspeh v použitju pravice pa tretja stvar. Dejansko uživanje pravic je namreč v družbah vselej neenakomerno, ni pa jasno, kje se razlike prično kopičiti' (Kramberger, 1999:96).

V mojem interesu in interesu naloge je predvsem načelo enakih možnosti, ki v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Sloveniji določa tudi manj spodbudno okolje in pravi', da je za otroke iz kulturno in socialno manj spodbudnih okolij [je] treba organizirati dodatne dejavnosti, ki nadomestijo socializacijski primanjkljaj in prekinajo začarani krog šolskega neuspeha, za to je treba zagotoviti ustrezno izobražen pedagoški kader in sistem financiranja, še posebej pa razviti sistem štipendiranja' (Krek, 1995:22).

Kako zagotoviti uspešnost izvajanja tega načela pa je drug problem. Navkljub dobro razvitemu sistemu štipendiranja še vedno ne moremo zagotovo trditi, da socialni status družin ne predstavlja glavni oziroma pomemben faktor pri doseganju izobrazbe.

⁸ Delo, izdalo ga je Ministrstvo za šolstvo in šport, zajema predloge in predvidene spremembe s področja šolstva, vzgoje, izobraževalne politike in izobraževanja.

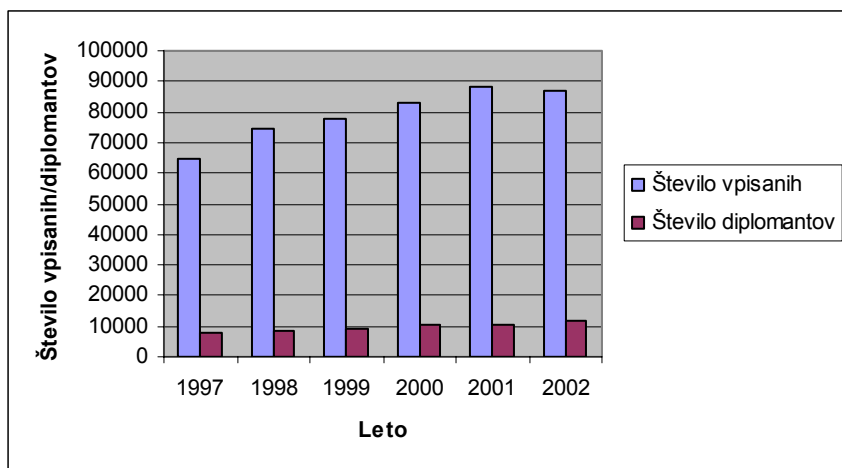
Bevčeva namreč ugotavlja: 'globalne značilnosti razvoja visokošolskega izobraževanja v zadnji četrtini stoletja v svetu so: kvantitativna ekspanzija, neenakost v dostopu, vse večje finančne omejitve, zmanjševanje kakovosti; pojav procesov v širšem okolju, ki spodbujajo razvoj visokega izobraževanja (globalizacija, regionalizacija, polarizacija, marginalizacija, fragmentacija), potreba po odzivnosti visokega izobraževanja na te procese na več ravneh, ...'(Bevc, 1999:31).

Ti trendi se kažejo tudi v slovenskem šolstvu, predvsem v množični vključenosti in pripisanem pomenu visokošolske izobrazbe. Pa vendar sama vključenost v izobraževanje še ne pomeni dejansko visoke ravni izobraženosti ljudi. Mnogo študentov namreč prekine izobraževanje ravno zaradi visokih stroškov, ki jih sami ali njihove družine preprosto ne zmorejo, kljub številnim pomočem, kot so na primer štipendije, subvencioniranje storitev, davčne olajšave, otroški dodatki, možnosti zaslužka za občasno delo.

Naša politika štipendiranja je zasnovana tako, da omogoča dostop do izobraževanja tudi otrokom iz socialno depriviligiranih družin, zato podatki kažejo na rast povprečne izobrazbe populacije. ' Podatki kažejo, da ima danes več kot polovica prebivalstva (54, 1%) končano poklicno, srednjo strokovno ali srednjo splošno izobrazbo. Nekoliko več prebivalstva je zaključilo nižjo ali srednjo poklicno izobrazbo (27,2 %) kot srednjo strokovno ali splošno (26,9%). Višjo od srednje izobrazbe ima 12,9 % prebivalstva, kar je za dobre 4 % več kot ob popisu 1991' (Statistične informacije, 2003:44).

Prav tako podatki za Slovenijo potrjujejo visoko vključenost mladih v visokošolsko izobraževanje, kar v določeni meri lahko potrjuje višjo razvitost visokošolskega sistema, a istočasno se ugotavlja nizko število diplomantov v primerjavi s stopnjo vključenosti (med 1/6 in 1/8). Deloma gre ta relativno nizka stopnja na račun ekspanzije terciarnega šolstva, dolžine študiranja, osipa in drugih 'motečih' faktorjev.

Slika 5.2: število diplomantov glede na število vpisanih v visokošolsko izobraževanje, Slovenija, 1997-2002

Vir: Statistični urad, statistične informacije

5.2 PRIMERJAVA UGOTOVITEV IZ RAZISKAV

Raziskav, ki bi zajemale le enostarševske družine v Sloveniji ali celo na povezavo le-teh z izobrazbo otrok, praktično ne najdemo. Obstaja pa dosti raziskav o kvaliteti življenja slovenskih družin, ki vsebujejo tudi enostarševske družine in dokazujejo njihov slab položaj v primerjavi z ostalimi tipi družin. S pomočjo teh raziskav, podatkov o šolski uspešnosti, raziskave profesorja Krambergerja in raziskave profesorja Biblarza z University of Southern California poskušam v nadaljevanju nekako po ovinku 'dokazati', da tip in položaj družine značilno vpliva na izobrazbo otrok.

5.2.1 RAZISKAVE O KVALITETI ŽIVLJENJA (ENOSTARŠEVSKIH) DRUŽIN V SLOVENIJI

V raziskovalnem poročilu leta 1986 je Katja Boh (glej Hrastelj, 1996) ugotavljala, kakšni tipi enostarševskih družin obstajajo pri nas, njihove glavne značilnosti ter njihove življenjske pogoje. Podatke za poročilo je povzela iz Ankete o kvaliteti življenja v Sloveniji 1984, v kateri je bilo zajetih 2471 oseb (in opisov njihovih gospodinjstev ter družin). V vzorec je bilo zajetih 111 materinskih in le 15 očetovskih enostarševskih gospodinjstev, zato je težišče poročila na prvih.

Analiza enostarševskih družin je bila narejena na podlagi karakteristik, ki so najboljše prikazale kvaliteto življenjskih pogojev enostarševskih družin: zakonski stan družinskega

poglavarja, starost, število otrok in njihova starost, izobrazba, zaposlenost in materialno stanje. V analizi so upoštevane tudi spremenljivke, ki kažejo socialni status matere, njeno zdravstveno stanje, stanovanjske razmere in pogostost prijateljskih in sorodniških stikov.

Rezultati, povzeti po Bohovi, so pokazali naslednje:

- med materami, ki s svojimi otroki živijo v enostarševskem gospodinjstvu, je največ ovdovelih. Med njimi prevladujejo starejše ženske. Sledijo jim razvezane ženske, ki so mlajše in imajo manj otrok.
- matere, ki niso bile nikoli poročene ali so razvezane imajo višjo izobrazbo, kot vdove, med katerimi je tudi več nezaposlenih.
- velik del slovenskih družin ima nizek materialni standard, med njimi so v najslabšem položaju materinske enostarševske družine.
- v najslabših stanovanjskih razmerah živijo samske matere. V nadstandardnih stanovanjih prebiva največ razvezank, ki so si imetje pridobile v obdobju zakona.
- ugotovljena je visoka sorodniška solidarnost, ki se kaže tudi pri reševanju stanovanjskega problema.
- matere, ki živijo same z otroki imajo več psihosomatskih simptomov, kot tiste, ki živijo s partnerjem.
- več kot polovica mater je svoje življenjske pogoje ocenila z 'niti slabo, niti dobro', kar 13% pa jih meni, da živijo v slabih pogojih.

Iz raziskave je bilo torej ugotovljeno, da je izobrazba matere najboljši pokazatelj življenjskih pogojev - višja je izobrazba, večje je zadovoljstvo z življenjskimi pogoji. Z izobrazbo je namreč (bolj) zagotovljena zaposlitev, višji dohodek, zato je tudi zadovoljstvo večje. Nasprotno pa večina mater brez izobrazbe, ki opravljajo slabše plačano delo, živi na robu revščine.

Na podlagi projekta Kazalci za spremljanje kvalitete življenja iz leta 1993 (glej Hrastelj, 1996), katerega nosilka je bila Nevenka Černigoj Sadar in, ki med drugim zajema tudi enostarševske družine, se je ugotavljalo, katere oblike organizacije življenja poznamo ter njihovo razlikovanje med mestnim in vaškim okoljem. Rezultati so pokazali, da:

- v enostarševskih družinah prokreacije⁹ prevladujejo ženske

⁹ Družine prokreacije so tiste, kjer je partnerstvo osnovano z namenom spočetja otrok.

- najslabšo izobrazbo dosegajo osebe, ki živijo same, sledijo pa jim enostarševske družine prokreacije
- najboljše stanovanjske pogoje imajo dvostarševske družine. Med enostarševskimi imajo na tem področju prednost družine iz urbanega okolja v primerjavi z ruralnim.
- enostarševske družine, v mestu in na vasi, najpogosteje občutijo pomanjkanje finančnih sredstev za pokrivanje stroškov vsakdanjega življenja

Tudi ta raziskava je potrdila, da dvostarševske družine, v primerjavi z ostalimi tipi družin, prednjačijo v materialnih pogojih življenja.

Pokazala pa se je tudi razlika med mestnim in vaškim okoljem. Tako bi lahko ocenili, da v najslabših pogojih živijo prav enostarševske družine na deželi, ki so še bolj 'odmaknjene od sveta' in otroke silijo zgolj k preživetju in ne toliko k izobraževanju.

V okviru Centa za raziskovanje družbene blaginje je bila leta 1996 v letnem poročilu Kvaliteta življenja družin v Sloveniji zajeta tudi študija Kvaliteta življenja v različnih oblikah družinskih skupnosti. V njej Nevenka Černigoj Sadar, kot nosilka, ugotavlja, na katerih področjih življenja in pri katerih virih so enoroditeljske in razširjene družine prokreacije prikrajšane v primerjavi z dvoroditeljskimi družinami prokreacije.

Na podlagi reprezentativnega vzorca za Slovenijo je bilo izbranih 677 oseb¹⁰. Podatki so pokazali, da jih med njimi največ živi v dvoroditeljski družini - 81,9%, 14,2% jih živi v razširjeni družini in le 4,0% v enoroditeljski družini, kar je upoštevano tudi pri sami interpretaciji podatkov.

Ugotovitve, povzete po Černigoj Sadarjevi, so naslednje:

- povprečna starost staršev je najvišja (41.3 let) v enoroditeljskih družinah, prav tako imajo v primerjavi z ostalimi tipi družin v povprečju najmanj otrok.
- tisti, ki živijo v enoroditeljskih družinah imajo med vsemi najboljši življenjski standard, vendar jih kljub temu skoraj tretjina živi v podstandardnih pogojih.

¹⁰ osebe, ki imajo doma najmlajšega otroka starega do 26 let.

- več kot polovica staršev enoroditeljske družine omenja pomanjkanje denarja, predvsem za obleko in pa tudi hrano ter za kritje stanovanjskih stroškov, zato jih kar 24,2% prejema različne oblike denarne pomoči.
- najnižji delež zaposlenih je med starši v enoroditeljski družini, prav tako izražajo najmanjše zadovoljstvo z delom, ki ga opravljajo na delovnem mestu. Želeli pa bi imeti tudi krajši delovni čas.
- v prostem času se ti starši izmed vseh najpogosteje ukvarjajo z različnimi kulturnimi aktivnostmi, ročnimi deli in hobiji. O pomanjkanju prostega časa ne govorijo, pojavlja se le problem, kako preživeti prosti čas.
- procent socialno izoliranih staršev v enoroditeljski družinski skupnosti je značilno višji v primerjavi z drugimi, saj imajo zelo malo stikov s sorodniki in prav tako s prijatelji.
- v teh družinah najvišji delež kroničnih bolezni
- prav tako ti starši najpogosteje poročajo o učnih problemih svojih otrok (kar 22,8%).

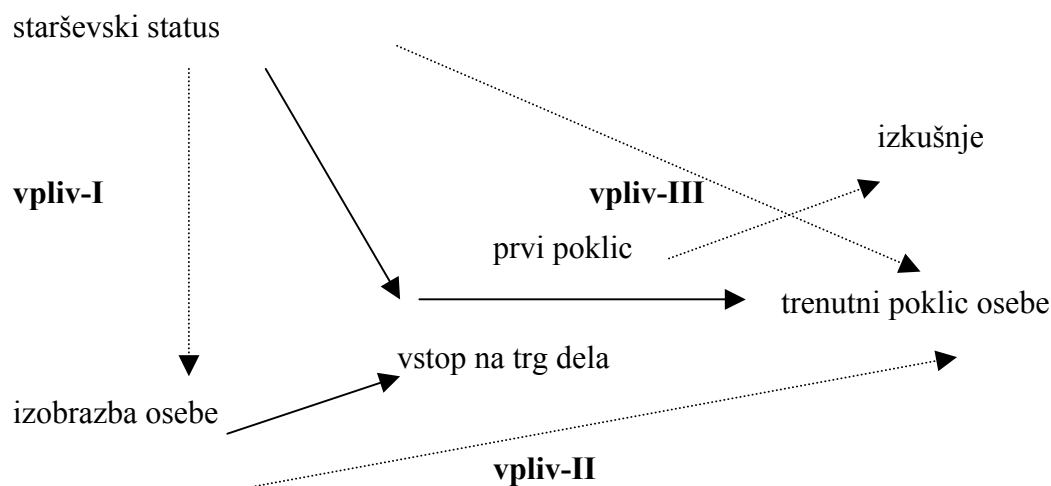
5.2.2 RAZISKAVE O IZOBRAZBENIH IN POKLICNIH DOSEŽKIH

5.2.2.1 STRATIFIKACIJSKA METODA PROUČEVANJA IZOBRAZBENEGA DOSEŽKA

Tradicionalne študije izobrazbenega dosežka merijo povprečni učinek (ang. average effect) starševskih statusov in njihovega splošnega kulturnega kapitala na doseženo stopnjo njihovih potomcev. Za modeliranje se največkrat uporablja tehnika linearne regresije (in njene razne izpeljave). Spremenljivke so standardne, izvirajo pa iz osnovnega Blau-Duncanovega modela (1967), ki temelji na dveh dokaj enostavnih predpostavkah t. im. IMS-hipoteze (IMS = increased merit-selective society). Prvič, da se socialna selekcija odvija zaradi delovanja univerzalne norme, v tem primeru težnje ljudi po čim večjem družbenem dosežku. Drugič, da se dajo splošni trendi v učinkih faktorjev (družine) zaznati in zaobjeti na empirični način (Kramberger, 1999:101).

Spodaj prikazan Blau-Duncanov model (slika 4.4), sicer rahlo prirejen za analizo osnovnih vplivov na posameznikov poklicni dosežek, prikazuje tudi potencialni pomen starševskega statusa na izobrazbeni dosežek otrok, o čemer sem v nalogi že govorila:

Slika 5.3: Blau-Duncanov model: glavni faktorji, ki vlivajo na individualni poklicni dosežek ljudi

Vir: Kramberger (1999:102)

Model torej ponazarja vpliv starševskega socioekonomskega statusa na izobrazbo otrok, kot osnovni vpliv, od katerega je kasneje odvisna celotna kariera posameznika in njegov življenjski položaj. Čeprav se ta status običajno meri s poklicnim statusom ali ugledom starševskih poklicev, bi te najobičajnejše statusne indekse za bolj namensko analizo o vplivu tipa družine zamenjali ali vsaj dopolnili s podatki o tipih družin.

Ne smemo pa pozabiti na vrsto drugih dejavnikov (v nalogi že opredeljeni), ki prav tako pomembno vplivajo na izobrazbeni dosežek otrok, a so mogoče težje izmerljivi in primerljivi.

Ta model sem sprva mislila uporabiti na empiričnih podatkih, a ker nisem pridobila primerne podatkovne baze, tega cilja nisem mogla uresničiti. Tako zgoščen opis modela predstavlja zgolj ilustracijo, kako bi se z znanim merskim instrumentom oziroma modelom dalo - ob primernih podatkih za Slovenijo - osnovno dilemo te naloge neposredno preverjati.

5.2.2.2 RAZISKAVE O IZOBRAZBENIH IN POKLICNIH DOSEŽKIH V SLOVENIJI

Kako osebne poteze in motivacijski faktorji vplivajo na uspešnost učencev, smo že govorili. Vplive so potrdile tudi raziskave (glej Musek, 1995), ki so jih opravili v ZDA, Evropi in Avstraliji.

Rezultati so pokazali, da ima velik vpliv na uspešnost poleg inteligentnosti tudi moč nadjaza, ki vključuje vestnost in marljivost, pozitiven učinek pa imajo tudi čustvena stabilnost, samostojnost in samokontrola, kar deluje nekako logično. Pomembno vlogo pa odigrajo tudi druge poteze kot sta družabnost in drznost. Sploh v osnovni šoli, kjer so ekstravertni, družabni učenci uspešnejši kot ostali, kar se v višjih šolah pogosto spremeni.

Negativen vpliv pa se je pokazal pri potezah kot so razdražljivost, živahnost in občutljivost.

'Poleg navedenih rezultatov so zanimive še nekatere odvisnosti uspeha od osebnostnih lastnosti, ki so jih prav tako ugotavljali. Zanimivo je npr., da je na nivoju osnovne in srednje šole uspešnost mirnih in podredljivih učencev večja kot uspešnost dominantnih, torej večja kot uspešnost tistih, ki radi vodijo in dominirajo'(Musek, 1995:162).

Zanimivo pa je, da se ta slika začne obračati že na univerzi, medtem, ko se na podiplomskem študiju že povsem obrne. Tu imajo namreč večji uspeh tisti, ki radi izstopajo (glej Musek, 1995).

Pokazalo se je tudi, da so introvertne osebe v povprečju uspešnejše na področju slovnice, saj naj bi skozi knjige osvojili večji besedni zaklad. Prav tako pa naj bi imele take osebe na univerzi večji uspeh kot ekstravertne osebe, saj so sposobne večje samokontrole in osebne urejenosti.

Na splošno lahko povzamemo, da je vpliv tako strukturnih kot motivacijskih potez prisoten na vseh ravneh izobraževanja, vendar kljub temu osebne razlike vplivajo predvsem na uspeh na fakulteti in podiplomskem študiju.

O položaju enostarševskih družin z vidika zaposlovanja in trga dela sta govorila tudi Ivan Svetlik in Alenka Brešar v študiji Gospodinjstva in zaposlovanja iz leta 1995 (glej Hrastelj, 1996). Študija je pokazala na slabši položaj enostarševskih družin tudi v tem pogledu.

Nižji delež delovno aktivnih in večji delež upokojencev je namreč, v primerjavi z drugimi tipi družin, značilen za enostarševske družine.

Zanje je značilen tudi višji delež tistih, ki poleg osnovnega opravljajo še dodatno delo, saj so si ti ljudje prisiljeni poiskati dodaten vir zaslužka. Zaradi slabšega položaja in le enega aktivnega člana, lahko manj izbirajo¹¹ in so zato pripravljeni sprejeti tudi slabše delo. Hitreje pa se, po podatkih raziskave, zaposlijo tudi otroci.

5.2.3 VPLIV IZVORNE DRUŽINE NA IZOBRAZBO POTOMCEV

5.2.3.1 RAZISKAVE V ZDA

Navkljub dejstvu, da se značilnosti nedominantnih tipov družin v ZDA bistveno razlikujejo od naših, pri čemer seveda govorimo o boljšem socialnem in ekonomskem položaju teh družin v Sloveniji, želim predstaviti ameriško raziskavo - analizo, ki mi je po dolгих naporih iskanja konkretnih podatkov za Slovenijo vsaj delno potrdila hipotezo o slabših izobrazbenih in poklicnih dosežkih otrok iz enostarševskih družin.

Pravzaprav sta 'prvi obsežni poizkus ocenitve socioekonomskih posledic družinskih razdorov na otroka opravila Duncan in Duncan(1969).... Duncan in Duncan(1969) sta spoznala, da imajo osebe iz materinsko vodenih družin (tako kot osebe iz alternativnih moško vodenih družin) nižje poklicne dosežke (merjeno kot povprečni rezultat Duncanovega 1961 socioekonomskega indeksa - SEI) kot osebe iz dvostarševskih bioloških družin' (Biblarz in Raftery, 1999:333).

Kasneje sta Biblarz in Raftery, za ameriško okolje, analizirala te podatke in podatke zbrane od leta 1962 do leta 1994, iz različnih raziskav¹².

Na podlagi podatkov in rezultatov so ustvarili tipologijo za štiri tipe družin, ki so bili primerljivi med omenjenimi štirimi raziskavami:

1. družina dveh bioloških staršev

¹¹ Zanje je značilno delo pod manj ugodnimi pogoji, kot so delo v izmenah zvečer, ponoči, ob sobotah in nedeljah, saj so takšno delo, zaradi položaja družine, pripravljeni sprejeti v večji meri, kot starši iz ostalih tipov družin

¹² OCG1, OCG2 - Occupational Changes in a Generation
SIPP – Income and Programe Participation
NSFH – National Survey of Families and Households

2. alternativne materinske družine
3. alternativne očetovske družine
4. materinske – očimske družine

Rezultati analize so pokazali:

- da so moški iz alternativnih družin v povprečju dosegali nižje rezultate kot moški iz dvostarševskih bioloških družin (kar je pokazala že Duncan in Duncan-ova raziskava);
- če 'glava družine' ni zaposlena, se to odraža na nižanju sociokonomskih dosežkov potomcev;
- če je poklicni status 'glave družine' urejen, se tudi razlika v poklicnih dosežkih potomcev v urejenih dvostarševskih družinah ali materinskih družinah bistveno zmanjša;
- moški iz alternativnih očetovskih družin imajo nižji socioekonomski indeks kot moški iz dvostarševskih bioloških družin, ne glede na poklicni status glave družine;
- sinovi iz alternativnih ženskih družin dosegajo nižje poklicne dosežke kot sinovi iz dvostarševskih bioloških družin (predvsem zaradi visoke stopnje nezaposlenosti žensk);
- izobrazba staršev je visoko povezana s socioekonomskim uspehom potomcev;
- število bratov in sester znižuje socioekonomske dosežke;
- glede poklicnih dosežkov je pomemben tudi spol: povprečni poklicni dosežek ženske populacije je nižji kot pri moški populaciji.

Podobno medgeneracijsko statusno analizo sta ista avtorja opravila, ko sta ugotavljala, kako struktura družine vpliva na socialno mobilnost.

Bistvo raziskave je bilo ugotoviti, ali doživljajo otroci iz alternativnih družin drugačne vzorce socioekonomskega dosežka in socialne mobilnosti kot otroci iz dvostarševskih bioloških družin.

Tip družine, v kateri otrok odrašča, sta povezala s spremenljivkami, ki vplivajo na otrokov socioekonomski dosežek, kot na primer ekonomski status, stanovanjska mobilnost, kvaliteta soseske. Družinska struktura je bila tudi povezana z dimenzijo odnosa starš-otrok, vse to pa vpliva ne samo na otrokov dosežek, temveč tudi na medgeneracijsko vrednostno zapuščino.

Biblarz in Raftery sta predpostavila, da ima struktura družine dva vpliva na otroke oziroma njihove poklicne dosežke:

- otroci, ki svoje mladosti niso preživeli z obema biološkima staršema, dosegajo nižje socioekonomske rezultate kot otroci, ki so mladost preživeli z obema biološkima staršema;
- moč povezave med socioekonomskimi koreninami in destinacijami (statusne domene, ki jih dosežejo potomci), je odvisna od strukture družine. Medgeneracijska poklicna podobnost je namreč šibkejša med otroki iz 'nenedotaknjenega' (angl. nonintact) družinskega okolja kot pri otrocih iz 'nedotaknjenih' (angl. intact) družin.

Predvidevanja sta testirala s pomočjo štirih hipotez, ki so preverjale razlike po tipih družin:

H₁: žensko/moško vodena družina

Hipoteza predvideva manjši vpliv materinskih družinskih struktur na moške potomce, kar razlaga s pomočjo socialne teorije učenja, ki poudarja pomen modela spolnih vlog. Iz tega sledi, da pričakovanja spolnih vlog in spolna tipizacija poklicev delujeta proti materinskim družinam. Model prav tako predvideva, da otroci iz očetovskih družin dosegajo enako dobre rezultate kot otroci iz dvostarševskih bioloških družin. Moški namreč, v primerjavi z ženskami, prejemajo boljše prihodke na trgu dela, zato lahko le-ti več vlagajo v otroke.

H₂: biološka/nebiološka družina

Hipoteza poudarja pomen starševske vloge bioloških staršev, ki naj bi predstavljala glavno determinanto otrokovega dosežka.

Medgeneracijski prenos statusa in poklica naj bi bil učinkovitejši med starši in njihovimi biološkimi potomci predvsem zaradi visokega nivoja komunikacije in navezanosti med njimi. Prav tako hipoteza predvideva, da nebiološki starši otrokom ne posvečajo dovolj časa, denarja in pozornosti, zato so prenos statusov manjši.

H₃: materina prisotnost/odsotnost

Hipoteza predvideva, da dosegajo otroci, ki so ločeni od mater, nižje rezultate in obratno. Na splošno naj bi matere, bolj kot očetje, dajale otrokom občutek varnosti in pomembnosti, prav tako pa otroci niso stigmatizirani, saj kulturna pričakovanja vključujejo prisotnost matere v vseh družinah. Prav tako visoka navezanost otrok na mater poveča družinsko sposobnost prenosa vrednot in statusov na otroke.

H₄: razdor družine

Ta model bolj kot vsi drugi usmerja Biblarza in Rafteryja.

Hipoteza predvideva, da imajo vse oblike alternativnih družin enak negativen vpliv na dosežke potomcev in vodijo do enakega slabljenja medgeneracijske poklicne zapuščine.

Ključna determinanta je vzgoja z obema biološkima staršema.

Raziskava, ki podpira to domnevo, kaže, da otroci iz družin mater samohranilk, ponovno vzpostavljenih družin in drugih alternativnih družin dosegajo nižje rezultate in imajo na splošno več problemov.

Osnovni podatki za analizo izhajajo iz raziskave OCG (Occupational Changes in a Generation Survey 1973), sama analiza pa razčleni medsebojne vplive očetovega poklica, sinovega poklica, rase (spremenljivka, važna za ZDA) in družinske strukture.

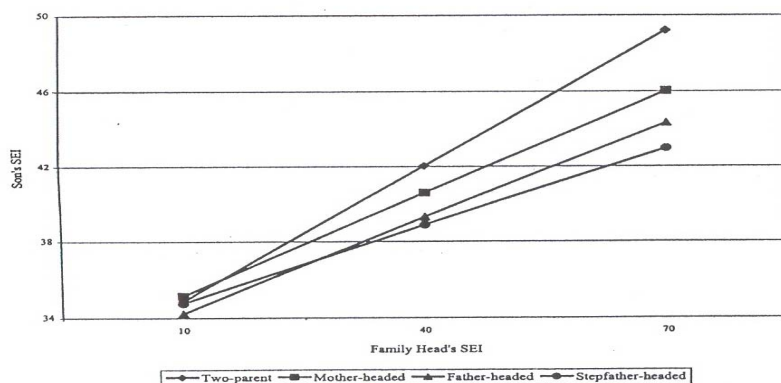
Glede na vsebino naloge nas zanimajo le medsebojni vplivi družinske strukture in poklica očeta oziroma matere na poklicne dosežke. Rezultati so pokazali, da:

- medgeneracijska poklicna podobnost je šibkejša pri otrocih iz katerekoli nematerinske družinske strukture kot pri otrocih iz dvostarševskih bioloških ali alternativnih, materinskih družin.
- materinska družinska struktura ima najšibkejši vpliv na povezavo med izvirnim poklicem in destinacijami, sledijo ponovno vzpostavljene očetovske družinske strukture in ostale alternativne - žensko vodene družine, ki imajo največji vpliv.

Interakcije med tipom družine in socioekonomskim indeksom nam grafično potrdi spodnja slika, ki testira hipotezo o nižanju nivoja medgeneracijskega poklicnega prenosa alternativnih družin.

Pregled grafa nam tudi pokaže, da je povezanost med socioekonomskim statusom glave družine in socioekonomskim statusom potomcev najmočnejša pri dvostarševski alternativni družini in šibkejša pri ostalih, alternativnih družinah.

Slika 5.4: Vpliv družinske strukture in socioekonomskega statusa glave družine na socioekonomski status potomcev, podatki za ZDA

Vir: Biblarz in Raftery(1999:350)

Če povzamemo še ostala spoznanja analize, lahko sklenemo, da imajo različni tipi družinske strukture skozi mladost različen vpliv na posameznikov socioekonomske dosežek in socioekonomsko mobilnost. Glede na konstante poklicnih karakteristik gre osebam iz materinskih družinskih struktur enako dobro kot osebam iz dvostarševskih bioloških družin. Nasprotno pa obstaja negativen vpliv drugih tipov družinskih struktur kot so: očetovske, dopolnjene, ponovno vzpostavljene.

Prav tako je medgeneracijska poklicna zapuščina očetovskih družin na sina ali materinskih družin na sina močnejša, ko je prisotna mati, in šibkejša, ko je mati odsotna. Očetovske alternativne družinske strukture odvrčajo sinove od mater vse bolj, ko se medgeneracijski prenosni procesi rušijo.

5.2.3.2 RAZISKAVE V SLOVENIJI

Precej slovenskih raziskovalcev je ugotavljalo, kakšen vpliv ima kulturno depriviligirano okolje na učinkovitost v izobraževanju. Ugotovili so, da se 'učinki socialne in kulturne diferenciacije kažejo v šolski uspešnosti, jezikovni in intelektualni razvitosti in na področju motivacije. Podeželski učenci imajo v povprečju občutno nižje izobrazbene in poklicne aspiracije kot njihovi mestni vrstniki iz delavskih družin. Tudi v tem je treba iskati razlog, da marsikateri podeželski učenec, čeprav ima dovolj visoke sposobnosti, ne nadaljuje s šolanjem na srednjih in visokih šolah' (Kump v Moore, 1995:165).

Prav tako so ugotovili, da imajo otroci iz družin višje izobraženih staršev, ki živijo v boljšem kulturno-socialnem okolju in so tako deležni več spodbud, boljše pogoje za razvoj.

O neenakosti, talentih in socialnem okolju govori tudi Makarovič, ki opozarja na socialno neenakost v kapitalizmu in trdi, da imajo otroci delavca neprimerno manjše možnosti za razvoj umskih sposobnosti kot otroci kapitalistov (glej Makarovič, 1985:17). Pa vendar ne smemo trditi, da je razvoj posameznika odvisen le od socialnega okolja, saj najdemo nadarjene otroke tudi v drugačnih okoliščinah. Te 'izjeme' potrjujejo vpliv posameznikovih lastnosti- osebnostnih faktorjev pridobivanja izobrazbe. Opozorila bi na problematičnost razlikovanja med delavcem in kapitalistom, ki je lahko dokaj poljubna.

Makarovič tudi ugotavlja, da, v povprečju, obstaja zveza med rezultati pri merjenju inteligentnosti in socialnim poreklom, ki sicer ni precej visoka. Rezultati, ki jih pri testih inteligentnosti dosegajo učenci iz nižjih slojev so namreč v povprečju nižji od učencev, ki izhajajo iz višjih slojev (glej Makarovič, 1985:21-24).

Sicer pa intelektualna sposobnost ni le odraz socialnega, temveč tudi dednega okolja. 'Zakon dednostne regresije, ki ga je postavil Francis Galton, nam pove, da bodo otroci zelo visoko inteligentnih staršev praviloma manj bistri kot oni sami, medtem ko bo za otroke nizko inteligentnih staršev veljalo ravno obratno' (Makarovič, 1985:78). Zato socialno poreklo ni direktni pokazatelj inteligentnosti, ampak le faktor, ki to sposobnost pomaga uspešno razviti.

Da pa socialno poreklo vpliva na šolski uspeh otrok, je pokazala raziskava Okolje in uspešnost učencev, ki sta jo leta 1977 izvedla Ivan Toličič in Leon Zorman. In ugotovila, da so razlike pri otroci, ki izhajajo iz različnih socialnih in ekonomskih razmer večje v šolskih ocenah kot pri testih znanja, pri čemer sta del 'krivde' prisodila subjektivnemu ocenjevanju učiteljev, ki naj bi imeli do otrok različna pričakovanja, ki so seveda odvisni od njihovega porekla (glej Toličič, 1977).

Raziskava je precej stara, zato je podrobneje ne bom predstavila, saj menim, da ta vpliv v današnjem šolskem sistemu ni več tako očiten, kot je bil morda nekoč.

Kako vpliva izvirna družina na izobrazbene dosežke potomcev v Sloveniji, je ugotavljal tudi A. Kramberger (1996) v svoji analizi izobrazbene mobilnosti v Sloveniji. Sodelovala sta še

H. B. Ganzeboom in P. Nieuwbeert z Univerze v Utrechtu. Podatki, oblikovani v mednarodno standardno obliko, izhajajo iz anket, opravljenih v okviru projekta Slovensko javno mnenje v letih 1968, 1980 ter 1989 in zajemajo skupno 5699 anketirancev - potencialno aktivne populacije (osebe, ki so v času anketiranja stare nad 20 let), urejenih v rojstne kohorte, da bi raziskali prisotnost trendov.

Za analizo so uporabili najosnovnejše standardne spremenljivke kot so starost, spol, dosežena izobrazba osebe in poklic anketirančevega očeta ter na drugi strani Blau-Duncanovov model kohortne analize vpliva družine na izobrazbo potomcev.

Kot večina analiz vpliva je tudi v tej analizi kot glavni pokazatelj vpliva uporabljena statusni dosežek očeta oziroma njegov poklic (preoblikovan v mednarodni standard ISEI, socioekonomski indeks).

Že pri samem oblikovanju podatkov so ugotovili to, kar potrjujejo tudi drugi podatki za Slovenijo:

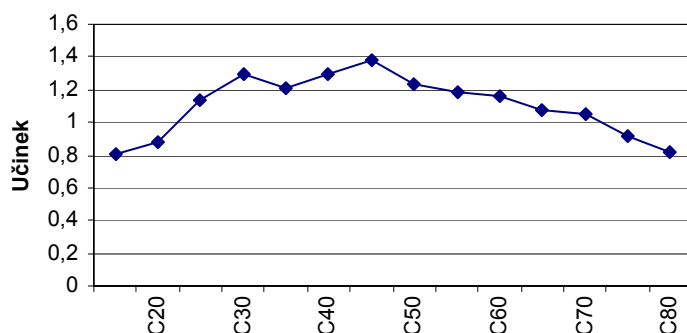
- očetov poklicni dosežek skozi čas sistematično raste (sprememba poklicne strukture);
- povprečno število let šolanja stalno narašča (ekspanzija šolskega sistema);
- razpršenost med izobrazbenimi dosežki ljudi je večja kot v drugih razvitih industrijskih državah, kar posredno pomeni, 'da je socialna selekcija (vpliv družinskega okolja in drugih stratifikacijskih faktorjev) v izobraževanju v manj industrijsko razvitih državah močnejša' (Kramberger; 1999:106).

Iz same analize podatkov so poleg (padajočega) linearnega trenda v vplivu družine na daljši rok (modernizacija slovenske družbe je bila s tem potrjena) potrdili še ilustrativno nelinearnost vpliva družine, ki je prikazana v spodnjem grafikonu in ponazarja povprečen učinek družin za vsako kohorto posebej. To daje vtis o razlikah glede vpliva staršev na potomce, v nedavnih zgodovinskih obdobjih v Sloveniji.

Iz grafikona vidimo, da je vpliv družin na dosežke potomcev naraščal do konca druge svetovne vojne, ko so družine na vsak način in z vso podporo želele svojim potomcem povečati njihove možnosti za uspeh v šolah in posledično kasneje v življenju, nato pa je v času socializma, z uvedbo javno dostopnega šolstva, vpliv družin začel upadati. Sama vloga družine in vpliva staršev na otroke naj bi se z institucionalizacijo javnega šolstva zmanjšala, saj so to vlogo prevzeli vzgojno-varstveni zavodi in pa šole s celodnevним programom.

Ponovno je vpliv družin na uspeh otrok mogoče zaznati v kriznih obdobjih, ko so možnosti zaposlovanja nizke, zato 'je pričel ponovno naraščati tudi pomen vezi med statusno višjo družino, 'dobro šolo' in dobro začetno zaposlitvijo' (Kramberger,1999:117).

Slika 5.4: Učinek izvirne družine na izobrazbeni dosežek potomcev, ločeno po kohortah (od 1915 do 1980)

Vir: Kramberger (1999:114)

Kar je za nas najpomembneje, je torej splošna ugotovitev, da je vpliv družine na izobrazbo potomcev vsekakor vedno prisoten, da pa le-ta dolgoročno upada. A vendar je podrobnejša razčlenitev problema za Slovenijo pokazala: 'socialna selekcija na slovenskem šolskem področju, merjena s statusnim vplivom izvirnih družin, se ni trajno zmanjševala, ..., ampak je bolj zanihala sem in tja, ..., predvsem pa se medgeneracijska družinska energija, ki zavestno podpira potomce in ohranja socialno selekcijo v šolskem polju, vedno preusmerja z nižjih, dostopnejših ravni izobraževanja, na višje, bolj zaprte ravni izobraževanja' (Kramberger, 1999:116). Kot ugotavlja avtor, je vpliv družine največji v času kriz in predvsem v času manjših zaposlitvenih možnosti.

Sicer pa konkretnih raziskav tega tipa na temo enostarševskih družin v povezavi z izobrazbenim dosežkom pri nas praktično ni. Nasploh se nedominantnim tipom družin do nedavna ni posvečalo dosti (empirične) pozornosti, čeprav dejansko to postaja vsakodnevni pojav. Zato sem imela z iskanjem empiričnih podatkov precej težav. Uporabila sem podatke, ki so mi bili na voljo (vseh študij, ki bi me zanimale, niti ni mogoče dobiti) in poskušala vsaj približno prikazati, da postavljena izhodiščna hipoteza vsaj delno drži, čeprav se situacija

prostorsko-časovno spreminja in je najverjetneje trend vpliva družine na otroke s časom, ki povečuje modernizacijo družb, vse manjši.

6. POVZETEK UGOTOVITEV IN SKLEPNE MISLI

V nalogi sem želela poudariti in dokazati, da družina vpliva na otroke oziroma na njihove dosežke. Kot prvo sem predstavila razvoj družin in njihovo spreminjanje skozi čas ter družine po tipu. Ker je namen naloge prikazati, kako enostarševska družina vpliva na izobrazbo otrok, sem v nadaljevanju več pozornosti posvetila temu tipu družinske strukture in seveda tudi drugim dejavnikom, ki vplivajo na razvoj in dosežke potomcev. Zanimalo me je torej, ali lahko trdimo, da dosegajo otroci iz enostarševskih družin v povprečju nižjo raven izobrazbe kot otroci iz ostalih tipov družinskih struktur. V sklepnem delu pa sem povzela raziskave, ki kažejo na težak položaj teh družin in raziskave o vplivu družin na njihove otroke.

Predvsem prvi del naloge prikaže trende v družinskem življenju (Slovenije). Na tem področju je zlasti v zadnjem času moč zaznati precej sprememb. Najbolj se vplivi industrializacije in globalizacije (širši življenjski pogoji) kažejo v spremenjenih življenjskih stilih posameznikov. Večanje števila razvez zakonskih zvez, pozno poročanje in odločanje za otroke, spremembe v poteku življenjskih ciklov ter spreminjanje sistema vrednot mladih se odražajo v formiranju novih tipov družinskih struktur - alternativnih družinah. Po podatkih se najbolj povečuje število enostarševskih družin, katerim pa, kot kažejo raziskave, ni lahko preživeti, saj v primerjavi z drugimi tipi družin živijo v najtežjih pogojih.

Raziskave so pokazale, da ta tip družine 'zaostaja' na vseh področjih. Bodisi, da govorimo o ekonomskem stanju, stanovanjskih razmerah, zaposlenosti, Največ staršev enostarševskih družin tako poroča o pomanjkanju denarja za osnovne življenjske potrebščine, v veliki meri so, v primerjavi z drugimi, nezaposleni, dosegajo najvišji procent socialne izoliranosti in pogostejše kot drugi priznavajo, da imajo njihovi otroci težave z učenjem,

Pri opredelitvi faktorjev, ki vplivajo na pridobivanje izobrazbe, lahko vidimo, da pri dosežkih otrok niso odločilne le sposobnosti, inteligentnost in motivacija. Veliko prispevajo tudi okolje in lastnosti posameznika, ki pa so pogosto zopet odraz okolja v katerem otrok prebiva. Glede na pogoje, v katerih živijo enostarševske družine lahko sklepamo, da slabe razmere vplivajo

na otroke, ki v teh družinah živijo. Ne samo finančno stanje, tudi drugi vložki staršev so pomembni. Starši, ki znajo motivirati otroka za učenje, ga vzgajajo v prijetnem okolju in v okviru nekih splošno sprejetih norm in vrednot, lahko pozitivno usmerjajo otroke. Pogosto starši enostarševskih družin nimajo pogojev ali dovolj časa za ukvarjanje z otrokom. Govorimo o kvalitetnem preživljanju časa z otrokom, ki ga starš ne more zagotoviti, če ni kos obvladovanju problemov vsakdanjega življenja in je sam nezadovoljen z življenjem. Raziskave so tudi pokazale, da pri vplivanju na otroka lahko potrdimo teorijo o vplivu vložkov starša oziroma prenosu statusnih značilnosti na otroka. Več starši vlagajo, več lahko pričakujejo od otroka in otroci tudi dejansko kažejo boljše rezultate. Na nek način torej lahko že tu nakažemo na pomen socialne selekcije, ali bolje, lahko rečemo, da nižji status družine povzroča socialno deprivacijo.

Brez pomislekov lahko torej povzamem, da družina vpliva na dosežke otrok, saj so to pokazale tudi raziskave s tega področja. Dokazale so še, da dosegajo otroci iz materinskih družin nižje poklicne rezultate kot otroci iz dvostarševskih bioloških družin. Pokazal se je tudi velik vpliv izobrazbe staršev na socioekonomski uspeh potomcev in pa na diferenciran vpliv prisotnosti matere, v primerjavi z očetovskim vplivom. Otroci, pri katerih mati ni prisotna, namreč dosegajo dvakrat nižje rezultate kot drugi.

Problem oziroma šibka točka naloge je pomanjkanje podatkov na temo enostarševskih družin, zato sem v nalogi podala zgolj oceno oziroma predvidevanja in podatke raziskav iz različnih okolij, ter jih logično povezala. Teorija govori, da dvostarševska družina edina lahko zagotavlja optimalne pogoje za otroke. Pomembno je tudi, da starši dovolj vlagajo v otroke, jim posvečajo dovolj časa in potrebnega denarja, da lahko otroci sledijo ritmu življenja in istočasno izobraževanja. Dodatne ure učenja tujih jezikov, računalništva, potrebna oprema za šolanje in izven šolske dejavnosti, vse to predstavlja za starše dodatne obremenitve, sploh če govorimo o enostarševski družini, ki razpolaga le z enim dohodkom. Zato slednja mnogokrat ne zmore zagotoviti otrokom potrebnih virov - zopet lahko govorimo o socialni izključenosti. Če torej vemo, da status (tako socialni kot ekonomski) družine vpliva, med drugim tudi, na izobrazbo otrok, lahko sklepamo, da enostarševska družina, ki živi v najtežjih razmerah, sigurno negativno vpliva na otroke in njihove dosežke.

Podatki kažejo tudi na stanovitno povezanost izobrazbe staršev in njihovih otrok, ki pa naj bi bila s časom vse manjša, saj naj bi imeli - ob primernem angažmaju javnih politik - vsi otroci

enake možnosti za izobraževanje, statusi pa tako ali tako niso več toliko pripisani kot zasluženi. Pa vendar se v praksi kaže, da temu vendarle ni tako. Ker je slaba izobrazba staršev pogosto povezana s slabim statusom družine, lahko upravičeno predvidevamo, da bo v prihodnosti, ko bo visokošolsko izobraževanje vse dražje in morda celo privilegij (že sedaj lahko govorimo o porasti izrednega šolanja), nekaterim le-to onemogočeno, mnogim pa vsaj otežkočeno. Postalo bo žarišče socialne selekcije v moderni dobi.

Statistični podatki, navkljub teoriji, kažejo na splošno rast izobrazbe in istočasno na večanje števila alternativnih družin. Čeprav so statistične definicije enostarševstva natančne in raziskave globoko spoštujem, iz življenja vem, da ti podatki niso vedno odraz realne situacije. Število enostarševskih družin je sicer vedno večje, po mojem mnenju, tudi zaradi lukenj v zakonu, ki omogočajo 'deficitarnim' družinam večje privilegije. Zato uspehi otrok iz takih družin, v statistiki, zakrijejo dejanske neuspehe otrok iz dejanskih enostarševskih družin, ki jim včasih tudi politika štipendiranja (in drugi naklonjeni ukrepi) ne more bistveno pomagati.

Teorija istočasno govori o nezadostnosti enega starša, saj ta ne zmore vsega bremena nositi na svojih ramenih. Prav tako pomanjkanje vzorov in modela vlog negativno vplivata na otrokov psihični razvoj. In ne samo to, pogosto razmere, ki družino privedejo do statusa enostarševske družine (razveza, smrt, ...), na otroka vplivajo bolj, kot starši mislijo, kar se običajno pokaže tudi na področju izobraževanja. Rezultati raziskav so deloma potrdili, da je vpliv staršev na otroke statistično značilen, zato lahko sklepamo, da negativen odnos in nezadovoljstvo v družini vplivata na otroke ter njihov razvoj.

Vendar kljub rezultatom, ki posredno potrjujejo začetno domnevo o negativnem vplivu enostarševskih družin na otroke, je življenje (srečno ali ne) v enostarševski družini odvisno izključno od tega, kako zreli so starši, kakšen je njihov odnos do življenja, kako se spoprijemajo s težavami, ...

Ne smemo namreč pozabiti – le zadovoljni starši imajo lahko zadovoljne in uspešne otroke. Ne glede na tip družine.

7. LITERATURA

1. BEVC, Milena (1991): *Ekonomski pomen izobraževanja*. Didakta, Radovljica.
2. BIBLARZ, Timothy, RAFTERY, Adrian E. (1997): *Family structure and social mobility*. Social forces, 75, 4, str. 1319-1339, The University of North Carolina Press.
3. BIBLARZ, Timothy, RAFTERY, Adrian E. (1999): *"Family structure, educational attainment and socioeconomic success: Rethinking the "pathology of patriarchy"*. American journal of sociology, 105, 2, str. 321-365.
4. BURGHEES, Louie (1993): *One-parent families. Policy options for the 1990s*. Family Policy Studies Centre, York.
5. COOMANS; Gery (2002): Labour Supply in European Context: demographic determinants and competence issues. Paper at the European Conference on Employment Issues in the Care of Children and Older People Living at Home; Sheffield Hallam University, 20-21 June, 2002.
6. ČERNIGOJ SADAR, Nevenka(1995): *"Nekatere značilnosti kvalitete življenja v različnih življenjskih skupnostih"* V RENER, Tanja(ur.), POTOČNIK, Vika(ur.), KOZMIK VODUŠEK, Vera(ur.): Družine: različne-enakopravne, Vitrum,Ljubljana, str.107-119.
7. ČERNIGOJ SADAR, Nevenka(1996): *Kvaliteta življenja v Sloveniji. Letno poročilo*, Center za raziskovanje družbene blaginje, Ljubljana.
8. HANSON, Shirley, HEIMS, Marsha, JULIAN, Doris, SUSSMAN, Marvin(1995): *Single parent Families: Diversity, Myths and Realities*. The Haworth Press, New York, London.
9. HARALAMBOS, Michael(1999): *Teme in pogledi*, DZS, Ljubljana.
10. HRASTELJ, Anita(1996): *Enostarševska družina v Sloveniji*. Diplomaska naloga, Ljubljana.
11. KREK, Janez(1995): *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v republiki Sloveniji*. Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana.

12. KRAMBERGER, Anton(1999): *Vpliv družine na izobrazbene dosežke potomcev v Sloveniji*. V MANDIČ, Srna(ur.): *Kakovost življenja. Stanja in spremembe*. Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana.
13. MAKAROVIC, Jan(1985): *Odkrivanje talentov*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
14. MANDIČ, Marijana(2004): *Življenje v enoroditeljski družini*. V Družina- slovenski katoliški tednik, št.17, letnik 53. Družina d.o.o., Ljubljana.
15. MOORE, Stephen(1995): *Sociologija. Ključni pojmi in dejstva*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
16. MUSEK, Janek(1982): *Osebnost*. Dopisna delavska univerza, UNIVERZUM, Ljubljana
17. MUSEK, Janek(1995): *Ljubezen, družina, vrednote*. EDUCY, Ljubljana
18. (2001): *Popisi na Slovenskem 1948 – 1991*. Statistični urad RS, Ljubljana , na www.stat.si/popis2002/gradivo/popisna.pdf
19. *Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002*. Statistični urad RS, Ljubljana, na www.stat.si
20. RENER, Tanja(1995): *"Ideologija krize"* V RENER, Tanja(ur.), POTOČNIK, Vika(ur.), KOZMIK VODUŠEK, Vera(ur.):*Družine: različne-enakopravne*, Vitrum, Ljubljana, str.15-23
21. RENER, Tanja(1990): *"Preliminiranje k razmerju med družino in politiko"*. Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, 136-137, str.6-11
22. RUS, Velko(1997): *Socialna in societalna psihologija(z obrisi sociopsihologije*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Ljubljana
23. (1994): *Rezultati raziskovanj, št.617/1994*. Statistični urad RS, Ljubljana
24. (2000): *Rezultati raziskovanj. Prebivalstvo Slovenije 1998, št.740*. Statistični urad RS, Ljubljana
25. (1995): *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji*. Slovenski odbor za unicef, Ljubljana
26. *Statistične informacije 92/2003*. Statistični urad RS, Ljubljana, na www.stat.si
27. ŠVAB, Alenka(2001): *Družina: od modernosti do postmodernosti*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
28. TOLIČIČ, Ivan, ZORMAN, Leon(1977): *Okolje in uspešnost učencev*. DZS, Ljubljana
29. ZIMIC, Julijana(1995): *Lone parent families- "Adequacy" and "Security" of income, available to lone-parents in Slovenia and in Ireland* , magistrska naloga, Ljubljana

30. ŽAGAR, Vesna, POTOKAR, Andreja, MRAMOR, Majda(2004): *Tudi z enim staršem smo družina*. V MAMA, revija za nosečnice in starše, maj 04, letnik 8, št. 82, Prodoma, Brežice

INTERNET

31. www.drustvo-legebitra.si
32. www.oecd.org
33. www.stat.si

